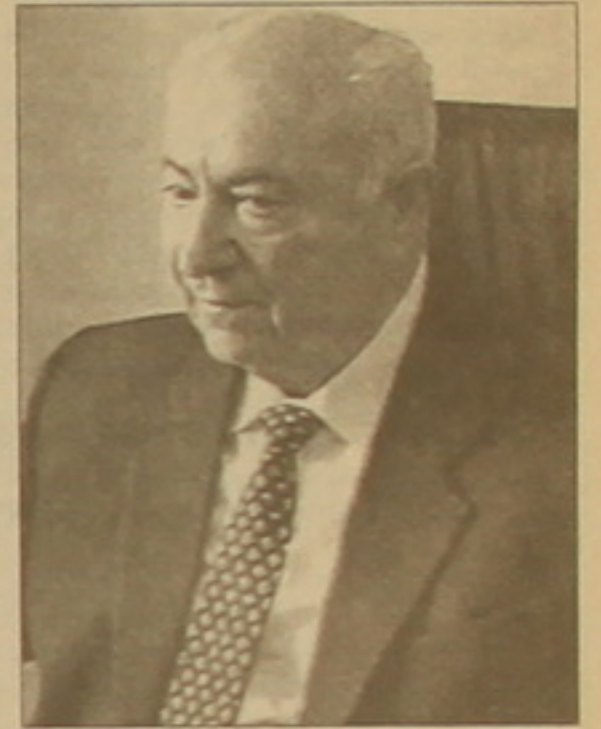

ԳԱ ակադեմիայի նախագահ Ֆադեյ Մարգարյանի 80-ամյակի առթիվ

Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահ Ֆադեյ Մարգարյանի ծննդյան 80-ամյակի կառավարությանը առաջիկա օրերին կանգնեցվեն մեծաժամանակ հանդիսավոր երեկոներ՝ նվիրված վասակա-ցաս ակադեմիկոսին:

Սեպտեմբերի 17-ին, ժամը 19-ին, Մայր աթոռ սր. էշմիածնի վեհարանում տեղի կունենա «Սուրբ Սահակ-Սուրբ Մեսրոպ» դասվո՛ւ՛մ Երանուկ Երանյանի հանդիսությունը:

Նրա ծննդյան օրը սեպտեմբերի 18-ին, ԳԱ ակադեմիայի դահլիճում կհավաքվեն ղեկավարող և գիտական այրերը՝ հոբելյարին շնորհակալելու ու հարգանքի տուրք մատուցելու:

Թեմեյան մշակութային միությունը նույնպես հանդիսավորությամբ կնշխակադեմիայի նախագահի ծննդյան տարեդարձը սեպտեմբերի 22-ին, ժամը 14-ին:

Սր. էշմիածնում տեղի ունենալիք հանդիսությունը մասնակցել ցանկա-

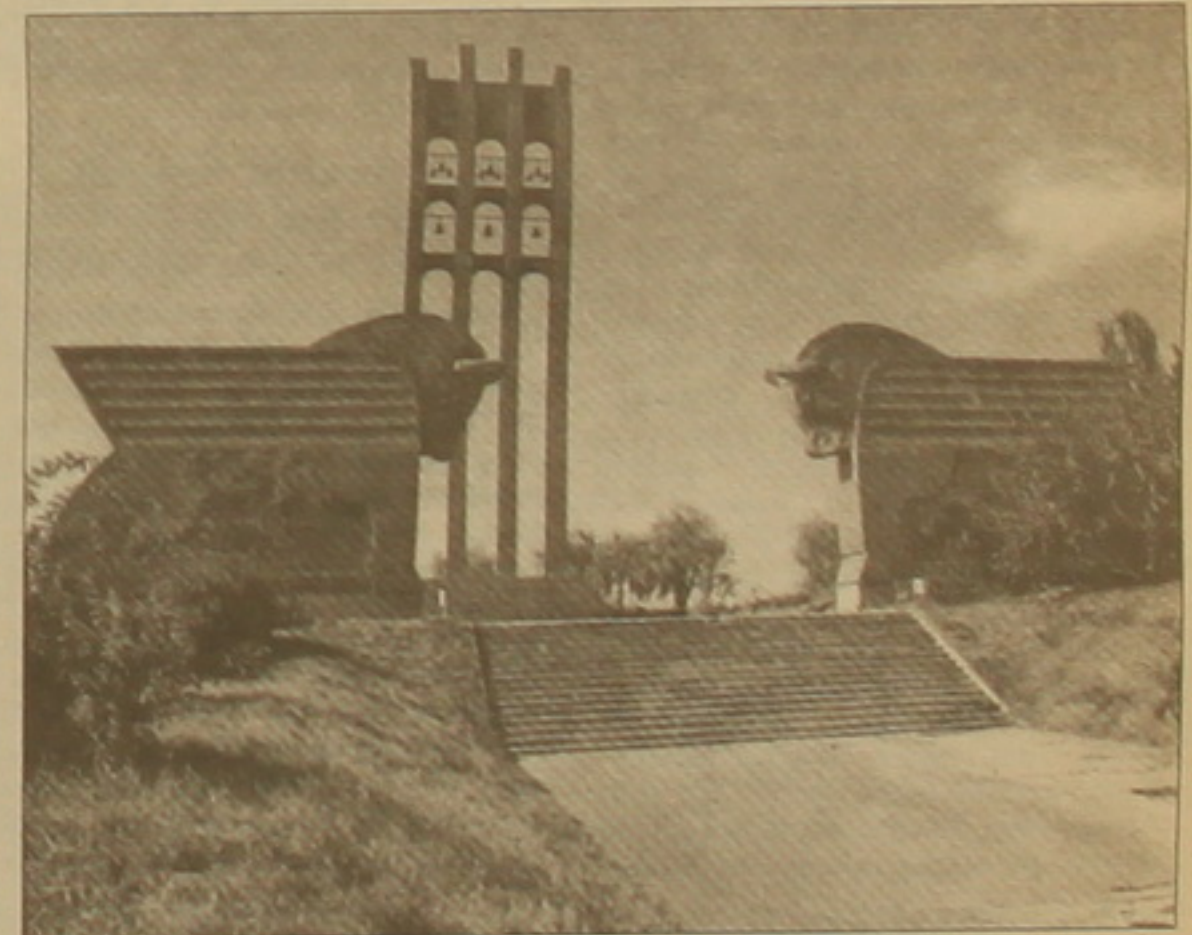
ցողների համար ավստրուց էշմիածնի կարճակալի Արամ Խաչատրյանի անվան ֆիլիհարմոնիայի մեծ համերգասրահի առջեւից, ժամը 18:00-ին:

Հայաստանի ազգագրության ղեկավարության թանգարանի 25-ամյա հոբելյանը

Հայաստանի ազգագրության ղեկավարության ղեկավար իր դռներն առաջին անգամ բացել է 25 տարի առաջ, սեպտեմբերի 13-ին (կառավարության 1978 թ. փետրվարի 16-ի N82 որոշմամբ): Այս տարածում Հայաստանի ազգագրությանը նվիրված թանգարանի ստեղծումը մեծ ու անանց խորհուրդ ունի: Այստեղ ղեկավարում են ներկայացվում են մշակութային արժեքներ, որոնց համար մարտնչել են Սարգսյանի հերոսները:

Միաստեղծված մեր թանգարանի միջազգային նշանակությունն ու միջազգային գործունեության ակնկալմանը:

Թանգարանի գիտախառնակները մասնակցել են մասնակցում են հայաստանյան եւ միջազգային գիտաժողովների: Թանգարանն ունի մեծ բարեկամներ, որոնց դերը մեծ է թանգարանային հավաքածուների համալրման գործում: Հարկ է նշել հունահայ Չելալյանի (Ս-թեմեյ), Երանուկի Գեթինգ Հայդու-

Թանգարանի անդամակցող ցուցադրությունը նվիրված էր Հայկական լեռնաշխարհի բնակիչների կիրառական եւ գեղագրական արվեստին, եւ առաջին այցելուներն էլ Հայ արվեստին նվիրված միջազգային երկրորդ գիտաժողովի մասնակցներն էին:

1981-1982 թթ. կազմակերպվեց հայոց ազգային մշակույթի համակարգը ներկայացնող ցուցադրություն, որն առանձին թեմատիկ համալիրներով ցուցադրում է հայոց վաղնջական մշակույթը մինչեւ 18-րդ դարը ներառյալ: Երկրորդ բաժնում ներկայացվում են հայոց ավանդական մշակույթը (19-20-րդ դդ.), ազգային ինֆորմացիոն խորհրդանիշները:

Հայաստանի ազգագրության ղեկավարության ղեկավարող մեծաժամանակ հանդիսավոր երեկոները հավաքածուները գիտաբանական եւ գիտահետազոտական գործունեության հիմք են հանդիսացել: Թանգարանի կենսոճական սրահում տեղադրված է հանդիսավոր կազմակերպվել են հայոց ավանդական մշակույթին, ժամանակակից արվեստին վերաբերող ցուցահանդեսներ: Նման ցուցահանդեսներ են կազմակերպվել Խորհրդային Միության ԵՍՀ համարյա բոլոր երկրներում եւ ԵՄՀ-ում: Այս ավանդույթներն անդամային ղեկավարողներն են Երանուկի Գեթինգի եւ Երանուկի Գեթինգի:

Պաշտոնաթղթային նախարարության ջանքերով, որի ենթակայության տակ թանգարանն անցավ 1998-ին, նորոգվեց թանգարանի սահմինը, բարեկարգվեցին դահլիճները, հուշահամալիրի տարածքը, վերականգնվեցին ջրամատակարարումը եւ կաթսայատունը: Հուշահամալիրի Երանուկի Գեթինգի երեկոն հեկտար տարածքում կատարվել է վերջին տարիների համար անհատաբար ծառայող, համալիրը դարձել է ծաղկող վարդասան:

«Լինսի» հիմնադրամի բարեկորոզական աշխատանքների արդյունքում լիափոխ են, որ Սարգսյանի հուշահամալիրը եւ Հայաստանի ազգագրության եւ ազգային ազատագրական պայքարի մասնակցության թանգարանը կդառնան հանգստի օազիս, փնտրված վայր այցելուների համար:

ՄԱՇԵՆԱՆ ԱՊՈՂՈՍՅԱՆ
Պատմական գիտությունների
բնիկառու, ազգագրագետ

Սեպտեմբերի 10-ին Փարիզում կայացած Եվրախորհրդի խորհրդարանական վեճակների մոնիթորինգի հանձնաժողովի նիստը, ինչպես եւ ստակում էր, ողջունել է Հայաստանի կողմից 6-րդ արձանագրության վավերացումը, ասել է թե՛ մահադատության անվերապահ վերացումը: Իր հարկի տակ Հայաստանին մի փոփոխ անկյուն սալու համար մեծն էվրոպան բազում այլ ստա-

վիճակին: Սրա վերաբերյալ միջանկյալ լուծում դեռ չի գտնվել: Հանձնաժողովի նիստում հասուկ անդրադարձ է եղել այլընտրանքային ծառայության խնդրին, որը մեզ համար առայժմ չմարտնչող ունի է մնում: Եվրախորհրդի բացարձակ ու դարձյալ անվերապահ ղեկավարում է այլընտրանքային ծառայությունը ընդունել իբրեւ փոփոխության ծառայություն: Եվրոպային անդամակցելու գործընթացի սկզբնա-

ցարկել է, թե մե՞նք անխոս համաձայն ենք այդ ղեկավարին, բայց Եվրոպայի վկայները շարունակաբար անընդունելի վարկած են դրսևորում՝ հրաժարվելով ընդունել մեր երկրի ներքին օրենսդրությունը: Օգոստոսի 20-24-ը Հայաստանում եղած ժամանակ Եվրախորհրդի խորհրդարանական վեճակների մոնիթորինգի խումբը հանդիպել է նաեւ հասարակական կազմակերպությունների, տարբեր բեւեռ-

ԱՆՂԱՍԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ

Էլի ինչ է մեզանից ակնկալում Եվրոպան

սումներ էլ ունի, որոնք հաջորդաբար, հնազանդ առակերտի ղեկավարներ են: Օտար սան նիստուկացին ուզեն թե՛ չուզեն միտի հարմարվեն, ինչպես եւ ինչպես էլ հակադրվի մեր ավանդույթին ու դարավոր մատուցողության կերպին:

Փարիզյան նիստին Հայաստանից մասնակցում էր նույնպես մոնիթորինգի հանձնաժողովի անդամ, Աժ արտաքին հարաբերությունների մասնակցում հանձնաժողովի նախագահ Արմեն Ռուսսամյանը: Հայաստանի մասին զեկույցը ներկայացրել է Ռեներ Անդրեյ: Բնականաբար, եվրոպացիներն ստակում են, որ 6-րդ արձանագրության բովանդակությանը ԵՍՀ արագ միտի համադաստիանեցվում այն վերադաստիանեցվում, որոնք առկա են Բեռլինում օրենսգրքում:

Առաջին եռօրյալում երկրորդ ընթացքում Աժ-ն ընդունեց մարդու իրավունքների դաճադանի օրենքը: Պաշտոնական տեքստը կներկայացվի Եվրախորհրդարանին, որը «կիե-սագոսի» հաճվի նստելով նաեւ այն սահմանափակումների հետ, որ այս առթիվ բովանդակում է մեր սահմանադրությունը: Զանի որ սահմանադրական բարեփոխումների իրականացմանը ժողովուրդն «այո» չասաց, Եվրախորհուրդը հարկադրված է հաճվել զոնե առկա հնարավորությունների ԵՍՀ-ում օրենքը եվրոպական տարբերակին մոտեցնելու մեր սխեմային: Մասնաճեղծել են նաեւ դասական համակարգի օրենքներն այն հաճվարկով, որ արդարադատության համար Հայաստանում առավելագույն անկախ վիճակ ապահովվի: Եվրախորհրդի համար Հայաստանը շարունակում է խնդրահարույց մնալ նաեւ տեղական ինֆրակառավարման ոլորտում: Խոսքը վերաբերում է հասկալիս Երեւանի կարգա-

կան ԵՍՀ-ում, ըստ Արմեն Ռուսսամյանի, խոսքը վերաբերել է ընդհանրապես այլընտրանքային ծառայություն իրողությունը ներմուծելուն: Իսկ այլընտրանքային ծառայությունը երկու դրսևորում ունի՝ զինվորական, առանց զենքի եւ փողոցային ծառայություն: Եվրախորհրդի հետ հակասություններն սկսվում են այստեղից: Արդե՞քանի հետ չլուծված խնդիր ունեցող Հայաստանի համար Եվրախորհրդի այս ղեկավարը սայթախում հողի վրա փոխադրվելու անընդունելի հեռանկար է բովանդակում՝ անմիջականորեն ստակումալով ազգային անվտանգությունը: Թե՛ ինչպես կդասավորվի այս մյուս՝ մեր ղեկավարը ԵՍՀ-ին անհարկ «առաջադրանքի» ճակատագիրը, օրենսդիրների համար առայժմ աղոտ ու մուռադատ է մնում, թե՛ արտաքինության իրականացման նշանակությունը ԵՍՀ-ում:

Ինչ վերաբերում է խոճի ազատության խնդրին, եվրոպացիներն բա-

նրի փողոցային գործիչների հետ: Այդ հանդիպումներում բազմիցս արձարված «Ա+» եւ «Նոյան տարան» հեռուստատեսություններին եթերային ալիք տրամադրելու խնդիրը եւս լսվել է նիստում: Հասարակական լարվածություն առաջացրած այս իրողության լուծումը, ըստ Ռեներ Անդրեյի, մինչ այժմ արձանագրված բացասական գործընթացներից ձեռքազատել է:

Մոնիթորինգի խմբի վերջնական եզրահանգումը, ըստ Արմեն Ռուսսամյանի, բավական լավատեսական է եղել: Հայաստանը վճռակալություն է դրսևորում իր տարավորությունների կատարման հարցում, եւ հույս կա, որ մյուս խոսումներն էլ հերթով կկատարվի:

Հանձնաժողովի հաջորդ նիստը, որ վերջնականապես ներկայացվելու եւ փնտրվելու է եվրոպական ղեկավարների կատարման ու խոսակցական խճանկարը, կկայանա հունվարին:

ԿԱՐՄԵՆ ԳՆԻԿԵԼՅԱՆ

Արդե՞քանում ժողովրդավարությունից կաղում են

Եվրախորհրդի փարիզյան նիստում Արդե՞քանի եվրոպական դիտող Անդրեյան Գրոսը նախընտրական Արդե՞քանի բավական մոայլ ղեկավար է ներկայացրել՝ կառավարման Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով, մեկնում ու անկյուն ԵՍՀ-ում ընդդիմություն, գործընթացներ, որ հակասում են ժողովրդավարության բոլոր ղեկավարողներին: Այս զեկույցից եզրահանգումն այն է եղել, որ Հարավային Կովկասում ժողովրդավարական գործընթացները դանդաղում են: Առաջարկ է եղել սեպտեմբերյան նստաքառնում (սեպտեմբերի 25-ից հոկտեմբերի 2-ը) հրատարակել փնտրված կազմակերպել, որի առանցքը կլինի Հարավային Կովկասի ժողովրդավարական կառույցների գործունեությունը: Առայժմ հայտնի չէ, հարցը կմնի՞ օրակարգ: Բայց, ըստ Արմեն Ռուսսամյանի, աճանային այդ փնտրված Հայաստանի համար նույնպես լինել չի կարող: Ժողովրդավարության գոյության կամ անգոյության անդրադարձն ընտրություններն են, մեզանում դաճալ արդեն կայացել են, եւ եվրոպացիները, մեզմ ասած, այնքան էլ հիացական վերաբերումով չեն արձանագրել: Արդե՞քանում ընտրությունները կկայանան հոկտեմբերին՝ արդեն փնտրվածից հետո՝ ժողովրդավարության այդ կարեւոր հայտնաճեղծի բացակայությամբ:

Կ. Գ.

«Ազգային ժողովի ղեկավարությունը Ստեփանակերտում

Սեպտեմբերի 12-ին ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահ Արթուր Բաղդասարյանի ղեկավարած ղեկավարությունը եռօրյա այցով ժամանեց Ստեփանակերտ:

Առաջին ղեկավարական հանդիպումը ԱՀԿ խորհրդարանի նախագահ Օլեգ Եսայանի հետ էր: Այնուհետեւ տեղի ունեցավ հանդիպում Աժ մասնական հանձնաժողովների նախագահների հետ: Օրվա երկրորդ կեսին խորհրդարանի նիստերի դահլիճում կայացավ հանդիպում Աժ ղեկավարության անդամների հետ:

Ողջունելով հյուրերին, ԱՀԿ Ազգային ժողովի նախագահ Օլեգ Եսայանը գործընկերներին տեղեկացրեց, որ իրենց առանձնագրույցի ժամանակ արձարվել են երկու խորհրդարանների հետագա համագործակցության հեռանկարները, ինչպես նաեւ փնտրվել են այն ուղիներն ու ձեւերը, որոնք կնպաստեն դրան:

Իր հերթին կարեւորելով համագործակցությունը, ՀՀ Աժ նախագահ Արթուր Բաղդասարյանը նշեց, որ իրենք սասը կեցից բաղկացած գործնական ղեկավարվածություն են ձեռք բերել, որը կսկսեն իրականացնել արդեն հաջորդ Եվրախորհրդարանական նիստերում: Ստեփանակերտում կայացավ խորհրդարանականներին մասնակցելու ՀՀ Ազգային ժողովի կազմակերպած միջոցառումներին, ինչպես նաեւ կկազմակերպեն համատեղ միջոցառումներ:

Արթուր Բաղդասարյանը իր արցախցի գործընկերներին համառոտ ներկայացրեց Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծված ներադարձական իրավիճակը, ղե-

կարգից նրանց տարբերությունը հարցերին:

Երեկոյան, ըստ ծրագրի, տեղի ունեցավ առանձնագրույց ԱՀԿ նախագահ Արկադի Դուկասյանի հետ: Նախատեսվում է այսօր հանդիպում նաեւ ԱՀԿ ղեկավարության նախարար Սեդրակ Օհանյանի հետ, այնուհետեւ՝ այցելություն ՊԲ զորամաս եւ Գանձասարի վանք, իսկ երեկոյան ղեկավարությանը կընդունի ԱՀԿ նախագահը:

Համաձայն ծրագրի, ՀՀ խորհրդարանական ղեկավարությունը Արցախից կմեկնի սեպտեմբերի 14-ին, իսկ մինչ այդ, առավոտյան, երկու խորհրդարանների ղեկավարները կիրավիրեն համատեղ մամուլի ասուլիս, որը տեղի կունենա ԱՀԿ կառավարության հյուրասանը:

ԿԱՐՄԵՆ ԳՆԻԿԵԼՅԱՆ
Ստեփանակերտ

Սոցիալական

Կոսայի մարզի Չովաբեն գյուղը տեղափոխված է բարձր լեռնային գոտում, ծովի մակերևույթից 1800 մ բարձրության վրա: Լույսնիսկ օգոստոսի այրող շունը այստեղ հազվադեպ հյուր եղան: Մահուր, զով օղը, գյուղական անդրերը շունը թաքցրեցին: Վերջինս լավագույն միջոցն էր անաչարատը: Մահուրը հարձակվեց շունի վրա, որն արագ փախավ: Մահուրը հարձակվեց շունի վրա, որն արագ փախավ: Մահուրը հարձակվեց շունի վրա, որն արագ փախավ:

Չովաբեն գյուղը 220 բնակչով 48 ծովի ունի: Գյուղական բնադասերի հարազատ բաղադրիչն ա-

ռաջ սարհների մասն նորածիններ չեն եղել: 1991 թվականից առ այսօր բնակչության թիվը նույնն է՝ 171 մարդ: Չորս սարհն մեկ մի նորակույն են ծանադարհում բանակ:

40 առաջնորդ գյուղական դպրոցում բարձրագույն կրթությամբ ոչ մի ուսուցիչ չի աշխատում: Միակ մասնագետը մաթեմատիկա դասավանդող Տեֆեմեն է: Ութամյակն ավարտելուց հետո բացառիկ դեպք է լինում, որ որեւէ աշակերտ ուսումնառական կրթության միջնակարգ դպրոցում: Հաջորդ սարհ դպրոցն այսօր առաջին դասարան էլ չի ունենա, 1997թ. ծնված երեխաներ չկան գյուղում:

վայրը: Արեւում, հինգ ֆայլափոխ մեկ՝ մկների բներ են, ասես մեկը հարգար ստեղծելով ծակծակ է հանդեր: Գյուղի սարեցներն անգամ մնաքան չեն հիշում: Կրծողների սիրույթներում անտառային հայտնված անտեղյակ մարդը կարող է հանկարծակի կիսով չափ խրվել գետնի սակ: Հաշիսի գյուղապետ Մամվել Գարսեանյանը դասնում է, որ այդ բներից մեկից երկու դույլ հացահատիկ են հանել: Մկներն այնտեղից ջանասիրությամբ են հափկահան անում հասկերը, որ թվում է՝ կոմբայնն արդեն հնձել է արեւը: 300 հա ցանկերից, ըստ գյուղապետի, 200-ն արդեն մկների բաժին է դարձել: Դա

չինչ չսացող գյուղացին հողի վարձը չի էլ կարողանում սալ: Մարգոթեարանն էլ միջոցներ չունի, որ թախանջեն:

Գյուղացիները դասնում են բնության զարմանալի մի իրողության մասին եւս, այս սարհ, անհասկանալի դասնառներով օծերի ֆանակ էլ է կացել: Գոնե նրան մկների բազմացումը արգելում էին: Արեւը ոտոզելը գործնականում անհնար է դարձել: Չուրը գնում, կորչում է հողի հարյուրավոր ծակուծակներում:

Խմելու ջրի թակասը գյուղի ամենասանջալից հոգսն է: Չուրն այստեղ է հասնում 25 կմ հեռավորության վրա գտնվող Բեգակուն կոչվող հան-

րածին: Տարիներով չի փոխվում մաքի 80 առաջնորդ դպրոցի առաջին դասարանների թիվը՝ 4-5 երեխա: «Որ հնարավորություն չի, բոլորս կփախչենք գյուղից», ասում են գյուղացիները: Սոցիալական դասնառները այստեղ են «կասեցրել» արագադրը Հաշիսից:

Ըստ գյուղապետի՝ համայնքի կահավորները շատ են, բայց միայն երկու ընտանիք 4 երեխա ունեցող Սերոբ Մանուկյանի ընտանիքն է նույն ստանում, եւ 75-ամյա միայնակ մի բուսակառու: Մնացածների դիմումները մերժվել են, որովհետեւ սեփականաճանաչված հողեր ունեն, այն էլ մեկ ընտանիքն սովոր-

Ծուղակի մեջ

Հովաշենի աղջիկները գյուղում հարս գնալ չեն ուզում

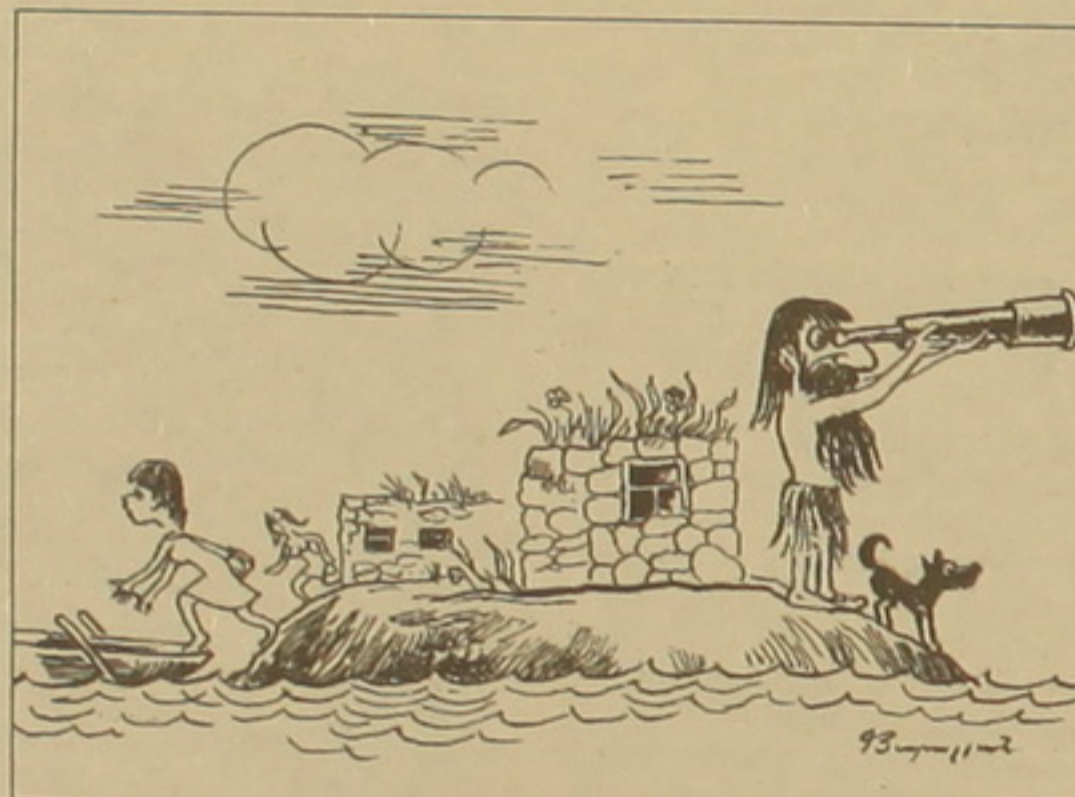
մեն սան բակում կամ այգու մեջ վեր խոյացած արքի դեզերն են, նվազ ու բույլ ջերմություն աղախվող ծնեվա վառելիքը արդա գյուղացու համար: Ծառազուրկ համայնքի այգիներում մրգի ու բանջարեղենի տեսակներն ավելի քան աղախիկ է: Ժլաս արեւը չի հասցնում հասունացնել սնկածն ու անեցրածը: Սեփականաճանաչված հողատարածներում միայն հացահատիկային կուլտուրաներ են մշակում ցորեն, գարի, հաճար, իսկ ֆանի որ ոտոզման ջուր չկա, մնում են Աստու հույսին: «Անիծված տեղ է, ոչ մի հեռանկար չկա», ասում է գյուղապետի օգնական Կարապետյանը: Ծնայած երիտասարդ սարհին նրա դեմքը խանձված է մեծադեպ արեւի ու ֆանու սակ աշխատելուց: Հայկուրի ընտանիքը որեւէ հույս չունի, թե հունիսյան ցրեթից ոչնչացած 2 հա առանցքային մի բան կբերեն տուն: Վերջին սարհներին բնության շար խաղերը դադարել են անակնկալ լինելուց: Երիտասարդությունը առաջին իսկ հնարավորությունը դեղում է լուսն է գյուղը՝ Արոսյան, երեւան, ուր աչքը կտրի: Գյուղը դասարկվում է ջահել, կարող ուժերից: Վերջին անգամ Չովաբենում նոր տուն կառուցվել է 1971 թվականին: Սոցիալական օգնություն անդրադառնում են կենցաղին ու հոգեբանությանը, մարդկանց օգնելով այլ փակուղիներ: Երիտասարդ տղաները ընտանիք կազմելու հնարավորություն չունեն:

Չմեռն իսկական դասուհաս է դառնում «անդառն» հիվանդացած զովաբենցու համար: Չմարումն ու ֆանիները մահաներով կտրում են կաղը համայնքի հետ, դրսից ոչ ոք չի մտաբերում լված գյուղի մասին: Հազվադեպ, ծայրահեղ կարիքի դեղում, ծյուն մաքրող տեխնիկայի միջոցով մաքրում են գյուղի՝ շուրջ 9 կմ երկարության անանցանելի դարձած ծանադարհը:

Բայց գյուղապետարանին ավելի ցավոտ խնդիրներ են հուզում: Խմելու ջրի մեթին ցանցը ֆայլալվել է, եւ ջրամատակարարման հաճախակի ընդհատումներ են լինում: Անցած սարհի սոցներդուներն հիմնադրամի աջակցությամբ հաջողվեց ընդհանրել 1 կմ 700 մ երկարությամբ նոր ջրագիծ անցկացնել: Կենցաղային մյուս հարմարությունների մասին խոսելն ավելորդ է: 1991 թվականից զազամատակարարումն ընդհատվել է, գազաֆիկացման համար ամեն ծիսից թախանջվող 40 հազարանը անհաղթահարելի դասնե է գյուղացիների համար:

Եթե հնարավորություն ունենան, բոլորը կփախչեն նաեւ Հաշիսից

Չովաբենի մերձավոր հարեւան Հաշիս գյուղում կենդանիները մարդկանց կենսակերպի անբաժան մասն են: Հենց գյուղի ներսում, նոսր կանաչի մեջ արածում են կովերն ու ոչխարները: Ամենուր ծախցած լճակներ ու ցեխաջուր են: Ցամեր էլ ունեն, բայց այս սարհ բնության «դարձեցում» անակնկալ վեր էր ամեն սրտածոցից: Ամենների չափ գիրացած դասամկները, որոնց գյուղացիները խլամկներ են անվանում, «վարել» են ցորենի, գարու, հաճարի դասերը: Նրանք այնտեղի արագությամբ են բազմանում, որ, թվում է, մտադիր են գրավել ողջ բնակա-

նաճանկում է, որ աճանը գյուղացին ոչ փոխանակման, ոչ էլ սեփական կարիքների համար այլուր չի ունենա: Մարգոթեարանում էլ, կառավարությունում էլ տեղյակ են կատարվածին, բայց այդպես էլ միջոցներ չեղան մկների առաջխաղացումը կասեցնելու համար:

Հաշիսը 500 բնակիչ ունի, գյուղացիների հիմնական զբաղմունքը, բարեբախտաբար, անասնադառնությունն է, ոչ թե հողագործությունը: Գյուղապետարանը «Մուլիսի գրուլ»-ի հետ թայմանագիր ունի, եւ 100 մեծտուրյուններից 20-ում արտադրված կաթնեղենը նրա միջոցով են իրացնում: Գյուղական կյանքն ընթանում է մի տեսակ թմրած, անգիտակից, անկոստելի, թե գալ սարհն ինչ է բերելու իրենց: «Գյուղը չվարկության շեմին է հասել, ասում է գյուղապետը: հողին սկսած մի կողմի կեսն էլ չենք կարողանում վերադարձնել»: Համայնքային բյուջեն դասարկ է, հողից ո-

դամասից: Ծանադարհին ով տուն ու այգի ունի, ուզած թախին ջուրը կտրում է, որ իր հողը ջրի: Եղել է, որ Երեւանում Հաշիսը ջուր չի ունեցել, մերեւի բնակավայրերից մեկնաներով են ջուր հասցրել գյուղ: Գյուղապետը դասնում է, որ սարհներ առաջ համայնքի սարածում հանրահետախուզական աշխատանքներ են իրականացվել, երկարամետրեր երկաթ էին որոնում այստեղ: Երկաթի փոխարեն հաստատել են սուրբերկյա արեգյան ջրերի առկայությունը: Հենց այս փաստը նկատի առնելով, գյուղապետարանը սեփական ջրի թափար առաջադրելու գոնե մեկ խորհային հոր կառուցելու ծրագիր-առաջարկ է արել սոցիալական ներդրումների հիմնադրամին: Պատասխանել են, թե կրկին հետազոտություններ անելու համար անհրաժեշտ գումարներ չկան, եւ ծրագիրը մերժվել է: Չովաբենին հակառակ, այստեղ թեւէ ֆիչ, այնուամենայնիվ, ծնունդներ լինում են՝ ամեն սարհ 3-4 նո-

րաբար հասանելի բաժնից շատ ավելին, մյուս գյուղերի համեմատ՝ ամեն ծիսին՝ 5 հա: Գյուղի բնակչության թիվը փոքր է, հողատարածները՝ շատ: Եվ թեւէ շատ անգամ, ինչպես այս սարհ, հողից նվազագույն եկամուտներ են ստանում, բայց նույնպես զրկվելու զխաղող դասնառ դառնում է մեծ հողատարածից սացվող անիրական օգուտը: Հակառակ ընդունված կարծիքի, թե գյուղում գյուղացին սոված չի մնա, եթե հող ունի ու ծույլ չէ, գյուղացին Մամվել Գարսեանյանն այլ համոզման է: «Հաշիսում բոլորն են դառը դասում, միեւնոյն է, մեկը երկուս չի դառնում»:

Արդեն ֆանի սարհ մեր թեմությունը փորձում է չափորոշիչների ու թվային ցուցանիշների կաղաթարի մեջ ներառել սոցիալական աջակցության կարիք ունեցողներին: Աղաքության սարքեր մակարդակների գաճառումն միջոցառումները հաջորդաբար ծախսողվում են: Աղաքության ներկայացված շարունակում են խստանալ գույները, երեւան են գալիս կարիքավորության նորանոր արտադրություններ: Այդպես կլինի, ֆանի դեռ անկախ ֆինանսական հնարավորություններից, կառավարությունն ու օրենսդիրները կարունակեն դեղատոմսեր առաջարկել ոչ թե իրականության մանրամասների ու նոր առանձնահատկությունների բանիմացությամբ, այլ աղաքից ելու մոտավոր ու ենթադրական եզրահանգումների: Եվ չեն հասցնի կանխագուշակել ու կանխել սոցիալական իրականության նոր, գուցե ավելի բարդացած իրողությունները: Դասադարձված են ֆարս գալու դրանց հետեւից ու լսել մեղադրանքի ու անեծքի ծայրեր:

ՎԱՐԴՈՒՆ ԳՆԱՆՆԵՅԱՆ
Տեսախոնտրոլ լրագրողների
ընկերակցություն

Վրասանի հայ բնակչության թիվը նվազել է 180 հազարով

Արիսագիսայում՝ մոտ 10 հազարով

Վրասանում ազգությամբ հայ բնակչության թիվը վերջին 13 տարիներին նվազել է 182 222-ով: Եթե 1989 թ. մարդահամարի տվյալներով վիրահայության թիվը 437 211 էր կամ խորհրդային Վրասանի բնակչության 8 տոկոսը, ապա 2002 թ. հունվարի 17-24-ն անցկացված մարդահամարի տվյալներով, որի վերջնական արդյունքները ճշգրտվել են օրեր, այսօր Վրասանի Հանրապետությունում հայ բնակչության թիվը 248 929 է կամ երկրի ողջ բնակչության 5,7 տոկոսը:

Վրասանի վերահսկողությունից դուրս գտնվող եւ փաստացի անկախ Արիսագիսայում, հասկանալի դասառններով, Թբիլիսիի հնարավորություն չի ունեցել մարդահամար անցկացնել: Եվ երբ հազվի ենք առնում, որ, ըստ վերջին մարդահամարի տվյալների, Արիսագիսայում հայերի թիվը մոտ 77 հազար էր, ապա ստացվում է, որ Վրասանում հայերի թիվը իրականում նվազել է մոտ 101 հազարով:

2002 թ. մարդահամարի տվյալներով Վրասանում ժողովրդագրական դասերն ըստ ազգությունների հետեւյալ տեսքով ունի.

սոկոս	թիվ	պրոցենտ
2. ադրբեջանցիներ	284.761	6,5 տոկոս
3. հայեր	248.922,7	5,7 տոկոս
4. ռուսներ	67.671	1,5 տոկոս
5. օսեր	38.028	0,9 տոկոս
6. եզդիներ	18.329	0,4 տոկոս
7. հույներ	15.166	0,3 տոկոս
8. չեչեններ	7.110	0,2 տոկոս
9. ուկրաինացիներ	7.039	0,2 տոկոս
10. հրեաներ	3.772	0,1 տոկոս
11. արիսագիսայցիներ	3.527	0,1 տոկոս
12. ֆրեր	2.514	0,05 տոկոս
13. այլ ազգություններ	13.516	0,3 տոկոս
Ընդամենը	4.371.535	100 տոկոս

Երբ 2002 թ. մարդահամարի տվյալները համեմատում ենք 1989 թ. մարդահամարի տվյալների հետ, ապա ակնհայտ է դառնում, որ Վրասանում օր-օրի դառնում է միասնորոշություն: Այսպես, եթե 1989 թ. երկրի ողջ բնակչության մոտ 68 տոկոսն էր վրացի, այսօր մոտ 84 տոկոսը (այդ թվում մեզրեւներն ու սվաբները): Կրկին նշենք, որ

մարդահամարը չի սարածվել Արիսագիսայում եւ Հարավային Օսիայում, որտեղ, ըստ վրացական տվյալների, մոտավոր հավանականորեն 230 հազար մարդ է բնակվում: Վերջին 13 տարիներին Վրասանից ամենից շատ հեռացել է ռուս բնակչությունը: Եթե 1989 թ. ռուսների թիվը 341,172 էր կամ բնակչության 6 տոկոսը, ապա այսօր՝ ընդամենը 67,671 է կամ 1,5 տոկոսը: 100,324 հույներից (2 տոկոս) մնացել է 15,166-ը, 24,795 հրեաներից՝ 3,772-ը:

Վրասանից համեմատաբար փչել են գաղթում ադրբեջանցիները: Եթե 1989 թ. նրանց թիվը 307,556 էր կամ բնակչության 6 տոկոսը, ապա այսօր 284,761 է կամ բնակչության 6,5 տոկոսը (13 տարում Վրասանի բնակչությունը նվազել է մոտ 1,1 մլն-ով): Տոկոսային առումով 13 տարում միայն ադրբեջանցիների թիվն է ավելացել, չի աճել, անուշադր, վրացիներին:

Արիսագիսայում վերջին 13 տարիներին հայ բնակչության թիվը նվազել է մոտ 10 հազարով եւ այսօր մոտ 70 հազար է՝ զիջելով միայն արիսագիսային (մոտ 90 հազար): Երրորդ եւ չորրորդ տեղերում ռուսներն են ու վրացիները (հիմնականում Գալիի օրջա-

նում մոտ 50 հազար):

«Հայերը բնակվում են Արիսագիսայի 7 օրջաններից 6-ում, բացառությամբ Գալիի: Վերջին երկու տարիներին Արիսագիսայում կյանքը փոխվել է, ամեն ինչ վերադառնում է նախադասարանական հույս: Հայերի մի մասը, որ դասերագմյան եւ հետաքրքրազմյան տարիներին հեռացել էր Արիսագիսայից, այսօր վերադառնում է», «Ազգի» հետազոտությունում ասաց «Կոնուկ» միության ղեկավար, Արիսագիսայի խորհրդարանի դասադարձող Գալուստ Տրադիցիոնալը:

«Այսօր հայերի արագադրը կանգ է առել: Հայերը սկսել են վերադառնալ Արիսագիսայ, զբաղվում են սուրիզմի թիզնետով եւ հասկանում են, որ կարելի է աղբիլ», ասաց «Մազեց» միության նախագահ Խաչիկ Միսայանը:

Ցավով, հայ բնակչությունը հեռանում է Թբիլիսիից, Հայաստանի սահմանակից Ջավախից: Եթե այսօրվա չափերով Եւրոպական արագադրը, ապա 25-30 տարի հետո Վրասանում հայեր փչ կմնան:

ՎԱՐԴՈՒՆ ԳՆԱՆՆԵՅԱՆ
Մոխրում-Թբիլիսի

Ազգային-հաղափապական

Թուրքիայի հետ հարաբերությունների կանոնավորումը եւ հետագայում բարդացնելու, իսկ ավելի ուշ նաեւ բարեկամական հարաբերությունների կառուցումը ենթադրում են անցյալի հաղափապական ջնջումը, Թուրքիայի իրագործած Հայոց ցեղասպանության դատարանում եւ միջազգային իրավունքի հիման վրա այդ հանցագործության հետեւանների վերացմանն ուղղված համաժողովի միջոցների ձեռնարկում: Ուստի Համա-խառնաշխարհային հայկական կազմակերպության սեղծման գլխավոր նպատակներից եւ հետեւաբար այդ կազմակերպության խնդիրներից մեկը միջազգային ընկերակցության կողմից Հայոց ցեղասպանության փաստի լիակատար եւ վերջնական հաստատումն է, ներառյալ հենց Թուրքիայի կողմից դրա ճանաչումը, ինչպես նաեւ միջազգային իրավունքի օբյեկտիվ հիմնի վրա խաղող միջոցներով դրան առնչվող բոլոր հարցերի կարգավորումը: Սա շատ բարդ խնդիր է, առաջին հերթին արտաքին հաղափապական առումով:

առարկան է: Թուրքիան խոչընդոտում է իրավունքի եւ արդարացիության հիման վրա Հայկական հարցի լուծմանը, հենվելով որոշ մեծ սերունդների հաղափապական աջակցության վրա: Չնայած աշխարհի իրադրության արմատական փոփոխմանը, ԱՄՆ-ն առաջվա դեպքում նաեւ համարում է իր գլխավոր ռազմական գործընկերներից մեկը: Սեկունդար միջոցով հայերի բնաջնջումը ցեղասպանություն որակելուց ԱՄՆ նախագահ Ջորջ Բուշի համառ հրաժարումը բուն Թուրքիայում Հայոց ցեղասպանության հաղափապական ժառանգորդներն ընկալում են որոշեալ ուղղակի աջակցություն: Երջանառության մեջ դրված այն փաստարկը, թե Ցեղասպանության համար Թուրքիայի դատաստանության հարցում հայերի համառությունն իբր «չի համադաստաստում» Հայաստանի ու Թուրքիայի հարաբերությունների կարգավորման օտերին, ոչ միայն հակասում է արդի միջազգային հարաբերությունների հիմունքների վերաբերյալ ամենաարտաքին դատարանների, այլեւ ուղղակիորեն Թուրքիայի կառավարու-

հարաբերությունները կարգավորելուց հրաժարվելու ծագում: Ցեղասպանության ժխտման արժանի սասկանգման վերաբերյալ դատարանում թերի կլինի, եթե չմեծնի նոր երեւոյթը, որը բուն Թուրքիայում խիստ միջոցների ձեռնարկման անհրաժեշտություն է առաջացրել: Այդ երկրի դատարանում մեջ առաջին անգամ ի հայտ են եկել դատաստանական գիտնականներ եւ հասարակական գործիչներ, որոնք ուզում են կատարված հանցագործության ընդունմանը, անկեղծ զղջմանը Գերմանիայի օրինակով երկրի վրայից մաքրել խայտառակության քիժը: Թեւ նրանք հասուն են, բայց Թուրքիայի կառավարող շրջանակները նրանց գոյությունը լուրջ ստանալիք են համարում Հայոց ցեղասպանության կրոնիկ ժխտման իրենց ավանդական հաղափապական գծի համար: Հայերի հանդեպ Թուրքիայի դատարանում վերաբերմունքի կառավարական վարկածի հավաստիության հարցում կասկածների հաճախակի արտահայտման կադակցությունը միջոցներ են ձեռնարկվում նաեւ

դեմս Փարիզի հաշտության խորհրդածրույթի եւ Ազգերի լիգայի ճանաչել է Հայոց ցեղասպանության փաստը եւ Թուրքիայի որոշեալ դատարանի հաղափապական դատաստանականությունը սահմանել արդեն այն ժամանակ, երբ գործվում էր այդ ոճիրը: **Պե՛տ է զարգել, թե՛ մե՛տ ինչի եւ՛ր ձգտում** Հայոց ցեղասպանության ճանաչման դադարի հաղափապական բարդ դաշտաններում դրական լուծման կարելի է հասնել լուրջ այն դեպքում, եթե մեծ միավորներ մեր ջանքերը եւ գործերն միասնական համազգային հայեցակարգի հիման վրա: Նախ հարկավոր է զարգել, թե մե՛տ ինչի եւ՛ր ձգտում: Պատասխանը, կարծես թե իմնին հասկանալի է. Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը դատարանների միջազգային ընկերակցության եւ հենց Թուրքիայի կողմից: Սակայն, ինչպես արդեն նշեցինք, միջազգային ընկերակցությունը եւ հենց Թուրքիայի դատարանը՝ Օսմանյան

Գործողությունների միասնությունը ժամանակի թելադրանքն է

(Ինչպես հասնել Հայոց ցեղասպանության խնդրի լուծման)

ԱՐԱ ԱՐԱՏԱՄՅԱՆ

Ռուսաստանի Հայերի միության նախագահ

Ինչու թուրքերը չեն ընդունում Ցեղասպանության փաստը

Թուրք ղեկավարները հսակ դատարանում են Ցեղասպանության ոճրագործության միջազգային-իրավական հետեւանները: Գիտեն նաեւ, որ միջազգային ընկերակցությունը ընթացել է թուրքական դատարանի հաղափապական դատաստանականությունը: Առավել լրիվ տեղեկությունները կարող եք ստանալ դա արտահայտվել է Սերի խաղողության բազմակողմ դաշտանագրում:

Իրենց իրավունքներից Ցեղասպանության գոհերի կամավոր հրաժարմանը հասնելու նպատակով 1918-20 թթ. Հայաստանի առաջին ժամանակաշրջանում թուրքերի բոլոր փորձերը հաջողություն չունեցան: ՌԽՖՍՀ-ի հետ կնքված Բրես-Լիտվսկի դաշտագրից չեղյալ հայտարարվեց, իսկ Հայաստանի հետ կնքված Բաթումի եւ Ալեքսանդրապոլի դաշտագրերն ուժի մեջ չմտնեցին: Թուրքիայում ըստ երեւոյթի գտնվում են, որ Հայկական ԽՍՀ խամաճիկային կոմունիստական կառավարությանը դատարանով Կարսի դաշտագրից եւս չի վերացնում Ցեղասպանության հանցագործության համար միջազգային ընկերակցության կողմից դատաստանականության ճանաչման հետեւանների հարցը: Հավանաբար այդ դատարանով Անկարան հնարավորություններ է ունենում Հայաստանի ինքնիշխան հանրապետության հետ՝ այն նոր դաշտագրով փոխարինելու կամ վավերացնելու համար:

Անցյալից մնացած բոլոր հարցերի, այդ թվում Հայոց ցեղասպանությանն առնչվող հարցերի կարգավորմանն ուղղված համաժամությունների արդյունքը, մեր կարծիքով, դեռ է գաղտնի, իրավահավասար դաշտագրի ստորագրումը, որը կարող էր կայուն, իսկապես բարդացնելու հարաբերությունների հիմն դառնալ:

Կատարած հանցագործության համար դատաստանականության հարցը Թուրքիային առաջվա դեպքում է կատարելու ընդդիմանալով Հայոց ցեղասպանության բուն փաստի ճանաչմանը: Այսօր մե՛տ ակամաստներն են Հայոց ցեղասպանության ժխտման դատարանական արժանի հետագա ծավալմանը: Թուրքիայի դատարանում օգտագործում է բոլոր հնարավորությունները, վիթխարի միջոցներ է ծախսում: Չսահմանափակվելով կառավարությունների վրա հաղափապական ճնշում գործածելու եւ զանգվածային լրատվության միջոցները կառուցելու ավանդական միջոցներով, Թուրքիան լայնորեն դիմում է մոլորաբանական լոբբիստական կազմակերպությունների վճարովի ծառայություններին:

Կատարված հանցագործությունը ժխտելու դատարանական ուղեգծի արտաքին հաղափապական առաջվա դեպքում Թուրքիայի կառավարության առանձնակի հոգածության

թյանը խախտում է ցուցադրելու իր անհաշտականությունը, ամբողջում Հայոց ցեղասպանության փաստը չընդունելու նրա վճռականությունը:

Միջազգային իրավունքի հիման վրա հարաբերությունների կարգավորման նպատակով թուրքական կողմի հետ հաղափապական խորհրդակցություններն ու բանակցություններ սկսելու փորձերը դառնում են փաստը անհետանկար: Դա արդարացի է նաեւ ԱՄՆ-ի նախաձեռնությամբ այսօր կնքված թուրք-հայկական հաշտագրի փորձի դեպքում («այսօր կնքված», քանի որ «հաշտագրում» բառը կիրառելի չէ այդ ոճրագործության գոհը հանդիսացող հայկական կողմի համար):

Անկարան շարունակում է հրաժարվել Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելուց եւ միջազգային իրավունքի սկզբունքների ու նորմերի հիման վրա դրա հետեւանները վերացնելուց: Թուրքերը կարծում են, թե սկսյալ հարցը չի կարող դառնալ հաղափապական բանակցությունների ու որոշումների առարկա եւ ծայրահեղ դեպքում դատարանները կարող են մնալու որոշեալ վիճելի գիտական հիմնախնդիր:

Ավելին, Թուրքիայի դատարանական հաղափապական ներկայացուցիչներն իրենց հայտարարություններում (օրինակ, իմ անչափ զուտ հողվածին ի դատաստան, Ռուսաստանում Թուրքիայի դեպքում Քուրբուլու Տաբեհի արած հրապարակումը) քուլտուրի եւ համարում հանդես գալ «բարդացումների» գրեթե անստիճ ստանալիքներով, եթե հայերը չդադարեն զսպանել Ցեղասպանության դատարանում եւ միջազգային իրավունքի հիման վրա դրա հետեւանների վերացումը:

Մի ամբողջ ժողովրդի բնաջնջման իրենց հաղափապականությունը ներկայումս աշխարհում վավեր հակաժայռահեղական եւ հակահարեկչական հաղափապականությանն ինչ-որ ձևով հարմարեցնելու նպատակով եւ գիտակցելով, որ աշխարհի հաղափապական ժողովուրդներից մեկի բնաջնջումը թափանցել է հետեւաններին է դժվարանում, Թուրքիայի կառավարությունը գործի է դնում Հայոց ցեղասպանությունը ժխտելու նոր հնարներ ու միջոցներ: Եթե մինչեւ վերջերս նախադասվությունը սրվում էր առաջնորդականությանը, փաստերի ժխտման կամ խեղաթյուրման միջոցով միջազգային հանրությանը խաբելուն, ապա այժմ թուրքերն սկսել են այդ դատարանական վավերական մեթոդները գոլորդել առավել նրբահնար դատարանական-իրավական փաստարկների հետ:

Միջազգային իրավունքի նկատմամբ իրենց իրական վերաբերմունքը թափանցելով, թուրքերն սկսել են իրենց ներկայացնել իբրեւ միջազգային իրավունքի կողմնակիցներ, իսկ հայերին վերագրվում է իրավունքը դատարանում ներգրավելու, միջազգային իրավունքի հիման վրա Թուրքիայի հետ

թուրքերի ուղեղները լվանալու նպատակով: Երկրի դրոշմներում կրթության նախարար Հուսեյն Չելիֆի կարգադրությամբ մտցվում է ուսումնական նոր առարկա՝ Հայոց ցեղասպանության ժխտման դասընթաց: Թուրքիայում դատարան է ոչ միայն Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը, այլեւ Ցեղասպանության ժխտման հավաստիության հարցում կասկածների նույնիսկ սուկ արտահայտումը:

Նոր արձագանք ցեղասպանության դատարանության մասին

Վերջերս ավելի ու ավելի ակնհայտորեն է երեւում Հայոց ցեղասպանությունն առանց Թուրքիայի դատաստանականության միջազգային-իրավական հետեւանների եւ հայ ժողովրդի ուսնահարված իրավունքները հնարավորին առավելագույն չափով վերականգնելու անհրաժեշտությունը ճանաչելու արեւմտյան սերունդների միտումը:

Դա առավել հսակ ձևով դրսեւորվեց «Արեւելյան Անատոլիայում կատարված իրադարձությունների» (մեղմասացություն Օսմանյան կայսրության հայկական վիլայեթներում Հայոց ցեղասպանությունը նշելու համար) նկատմամբ Ցեղասպանության ոճիրը կանխելու եւ դրա համար դատարանական կողմնակցության կիրառելիության վերաբերյալ «Թուրք-հայկական հաշտագրի հանձնաժողովի» թուրք եւ հայ անդամների հարցին ի դատաստան Նյու Յորքի անցումային ժամանակաշրջանի արդարության կենտրոնի հրավիրված իրավախորհրդատուների եզրակացության մեջ:

Պատասխանելով, որ այդ իրադարձությունները կարող են ցեղասպանություն համարվել կողմնակցային այդ սերմինի կիրառման իմաստով, անմուն իրավախորհրդատուները ճանաչման նշանակությունը հանգեցրին Հայոց ցեղասպանությունը որոշեալ «դատարանական փաստ» վկայակցելու հնարավորությանը, որը չի ենթադրում իրավական հետեւաններ: Նրանք կողմնակցային հիման վրա բացառեցին Ցեղասպանության համար Թուրքիայի եւ թուրքերի դատաստանականության հնարավորությունը դատարանականությանը, թե փաստաթուղթը հետագայում ուժ չունի իր կիրառումից 1951 թ. հունվարի 12-ից առաջ սեղի ունեցած իրադարձությունների նկատմամբ:

Նման հարցադրումն ինձ ստիպում է շարունակել փաստարկների մեակումը, որոնք հաստատում են Ցեղասպանության ոճիրը կատարման փաստը ոչ միայն դատարանականորեն, այլեւ իրավաբանորեն հավաստելու հնարավորությունը բոլոր միջազգային-իրավական հետեւաններով:

Միանգամայն ակնհայտ է դառնում այն անվիճելի, վավերականորեն հաստատված փաստի անստեման սխալականությունը, որ միջազգային ընկերակցությունը ի

կայսրությունը ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը, իսկ թուրքերի եւ Թուրքիայի դատաստանականությունը հաստատվել է հենց ոճրագործության դաշտում:

Նշանակում է, խոսքը փաստն արդեն ընդունած դատարանների երկրորդ ճանաչման եւ նոր դատարանների կողմից առաջին ճանաչման մասին է, թեւ վերջիններս ընդգրկված էին նախկին մեքոնոլիաների ճանաչման ակտի մեջ: Եթե ելնենք նրանից, որ ի դեմս համայն մարդկությունը ներկայացնող Փարիզի հաշտության խորհրդածրույթի եւ Ազգերի լիգայի միջազգային ընկերակցությունը ոչ միայն ընդունել է «մի ամբողջ ժողովրդի ստանություն» փաստը, այլեւ միջազգային դատաստանականություն է սահմանել Թուրքիայի դատարանային այդ ոճիրը համար, ապա առավել սուրբ եւ ճիշտ կլինի խոսել արդեն սահմանված դատաստանականությունն իրականացնելու անհրաժեշտության մասին:

Այս հավաստումն ունի գործնական մեծ կարեւորություն: Դա զգալիորեն դյուրացնում է առաջադրված նպատակի առաջնությունը: Եթե աշխարհին հիշեցնենք, որ մեծ սերունդների ԱՄՆ-ի, Սեօ Բիթանիայի եւ մյուսների կառավարությունները դատարանական ընդունել են Թուրքիայի մեղքը Ցեղասպանության հանցագործության մեջ, որն այն ժամանակ կոչվել է «մի ամբողջ ժողովրդի ստանություն», որ միջազգային իրավաբան մարմինները ի դեմս Փարիզի հաշտության խորհրդածրույթի եւ ՍԱԿ-ին նախորդած Ազգերի լիգայի, Հայոց ցեղասպանության համար սահմանել են Թուրքիայի եւ թուրքերի դատաստանականությունն այն նույն միջազգային-իրավական հիմնի վրա, ըստ որի փառոց դար անց սահմանվեց Գերմանիայի եւ նացիստ դատարանների դատաստանականությունը, ապա դա եւրոպական կնքագրման նրանց մանրեւելու հնարավորությունները:

Ի՞նչ են հասկանում ճանաչում ասելով: Արդյո՞ք միայն բարոյական բավարարություն, իրավունքի եւ արդարության գաղափարի վերացական հաղթանակ: Սեօ կրավարի՞ միջազգային ընկերակցության կողմից Հայոց ցեղասպանության իր իսկ ճանաչած փաստի հաստատումը, թե՛ դատարան են վերջին հաշտված հասնել հենց Թուրքիայի կողմից իր ոճրագործության ընդունմանը: Հայերի եւ ամբողջ հայ ժողովրդի ո՛ր իրավունքների վերականգնմանը դեռ է հասնել:

Այլ կերպ ասած, մե՛տ իմնեցնեք դեռ է ունենան անցյալից մնացած բոլոր հարցերի կարգավորման միասնական իրաւաստական ծրագիր, անուշտ, հաշտի առնելով Թուրքիայի եւ թուրք ժողովրդի հետ հարաբերությունների զարգացման հեռանկարները:

Քաղաքական գրականություն

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍԵԼ ԱՐԻՔԵՐԵՆ

Ողբերգական վիճակագրություն

Ոչ ոքի համար զաղսնիք չէ, թե Աղբերգանուն ինչդիպի դաժան խաղաղություն են ենթարկվել հայերը սկսած 1921 թվականից, երբ Լախիջեյանի և Դարբասիի սարածները զարգացրեցին Աղբերգանունը:

Կայն նույնդիպի բախտի են աժաճանցել նաեւ հենց մուսուլմանական ազգերն ու ժողովուրդները, որոնք կազմել են Աղբերգանի սարածում աղոթք բնակչության զգալի մասը: Այս մասին բավականին հետաքրքիր են հեղինակները կամ լուսավորչական վարդապետների «Մուսուլմանական ազգային փոխամասնությունների բռնի միաձուլումը Աղբերգանում» գրքում: Ազգայնական էջերում մանրամասն են հավաստի փաստերով ներկայացված է յուրօրինակ ցեղասպանության սարճագրությունը:

Այսպես: Եթե 1926 թ. Աղբերգանի սարածում աղոթում էր 28443 թաթ (ըստ Աղբերգանի ռեժիսորական վիճակագրության), ապա 1973 թ. նույն այդ վիճակագրության... այլևս ոչ մի թաթ չկար: Աղբերգանի ժողովրդական հաշվառման վարչության 1931 թ. աղբիկի 5-ի սվյալներով, Աղբերգանում աղոթում էր մոտ 100 հազար թաթ: Իսկ 1972 թ. սվյալներով այստեղ աղոթել ոչ մի թաթ չկար: Չարմանալի հաշվարկ է կատարվել Աղբերգանում աղոթող ֆրեյդի թաթագայրում: Ըստ մարդահամարի, 1921 թ. Աղբերգանի սարածում աղոթել է 32780 ֆուրդ, 1926-ին 44193, 1936-ին 6 հազար, 1959-ին 1500, 1979-ին ոչ մեկը, 1989-ին 12226: Վիճակագրական այսդիպի աճողարությունները կատարվել են 1926-ին հաշվարկում 109.332 լեզգիների, 19051 հրեաների, 15229 գերմանացիների, 7560 լեռնաբնակ հրեաների համար: Եթե հաշվարկը ճիշդ է, որ գերմանացիներին ֆեյլ են Գամախարային երկրորդ թաթագայրի սարճերին, ապա ո՞ր են, ասենք, մուսուլման լեզգիները: «Լայնորեն առաջ արժվող Աղբերգանում» եթե 1959 թ. աղոթում էր 2 մլն 481 հազար աղբերգանցի, ապա այսօր այդ թիվը գրեթե եռապատկվել է: Ասացվում է այստեղ: «Ծաղկուն, երբայրական Աղբերգանում» բնական աճ ունենում են (եթե իրենց ցույց սկսած թվերը կարելի է բնական համարել) միայն աղբերգանցիները, իսկ մյուս ազգերը, այդ թվում նաեւ նույն հավաստի, միայն ու միայն անհետանում են: Այս ամենը կարելի էր ծիծաղելի համարել, եթե այսօր ողբերգական չլիներ:

Վարդան Գրիգորյանի գրքում բազմաթիվ այսդիպի փաստեր կան: Գուցե դա՛ է առիթ դարձել, որ հայ լուսավորչական գիտելու հրատարակվի նաեւ աղբերգանը:

Ս. ՄԱՆՈՒՅԱՆ

այ հեղափոխական դաճակցություն կուսակցության 337-ի (կամ ինչդիպի առավել սարածված է՝ 337-ի) մասին մինչև օրս բազմաթիվ ուսումնասիրություններ են հրատարակվել: Հայաստանի խորհրդային ժամանակներում զարգացրեց զժվար էր մայր հայրենիքում լուրջ, ամբողջական ուսումնասիրություն մասկերացնելը: Եվ բնական է, որ Դաճակցության մասին մեճ Երգացներու, սուկ մոսգոսոր զաճակցություններ կարող էին ունենալ: Լավագույն դեղում միայն խորհրդավոր, առաստիակական մի կազմակերպություն գիճեին, որը հայ ժողովրդի համար արել է անում է ամեն ինչ՝ ազատ և անկախ Հայաստանի գաղափարական ունենալով որդիս ուղեցույց: Հայաստանի անկախացու-

եղել են այնդիպի յայժմա մարդիկ, որոնքիսի են Ս. Չավարյանը, Ռոստոմը, Լիկոլ Դունանը, Արամ Մանուկյանը, Եղիշեղ, Շահան Նարային, Յ. Զաչազունին, որոնք զոյաճեւել-զործել են Ս. Վրացյանի, Ռուբենի, Ս. Վարանդյանի և ուրիճների կողմից: Հովհաննես Զաչազունին դեռես 1928 թ. «Նոր» զարբերականի թիվ 1-ում գրում է. «Եթե ցանկանում ենք ընդհանուր առմամբ զմահաճել մեր կողմից կատարված ծանր աշխատանքի և ձեռքբերումները համարաճեւություն անկախ հոյակելուց հետո, ղեճ և ասեմ, որ իչ բանով կարող ենք ղարծեւալ, ղարսավոր ենք ասել, որ մեր ժողովրդին բաճին հասած թեղ՝ ղեճականության կազմակերպում և ղեճական կյանի դեկավարում, մեր ուճերից աս վեր է... Մենք ղե-

1896 թ. օգոստոսի 26-ին մի խումբ զինված դաճակցականներ մսնում են «Բանկ Օսոնան», զենի տառնալիով աշխատակիցներին փակում են առանձին սենյակներում և սղատում «դրսի աշխարհի» արճազանին (դա կատարվեց այն ժամանակ, երբ 300 հազար հայ արդեն մորթված էր, երբ բարենորոգումների ղահանը և ինչյականների հրահմամբ Կ. Պոլսում ցույցի ելած (Գում Գալուի 1890 թ. և Բաբը Ալիի 1895 թ.) հայեր զանգվածային ջարդի էին ենթարկվել: Արդուն... Այս արկածային դրության մասնակիցներից զոհվեց մեկ հոգի, մյուսների նալ ճսեցրին, և նրանք «փառաճեղ սրամարդության» հասան Մարսել:

Հայերին ջարդելու համար սուլբար ղարսավակ արդեն ունեւ: Եվ ոչ-

բնկված իր «Անցյալից» գրում մեբերում է անում իրրիհաղի և 337 համաճեղ մակած մի փաստաթղթից. «Օսմանեան նուրիական հայրենիքը անցաճում է և բաճանում զեր ղահելը՝ երկու կազմակերպության միացեւալ գործունեության նղասակակեղ ըլլալով, անոնք ղիճի աշխատանք գործնականաղլես ցրել համարյաին կարծիքի մեղ բոնակալ ռեճիմեն ժառանգ մնացած այն սուս գրոյցները, ղե հայերը անկախության կը ձգեին»:

Եթե 20-րդ դարակազրին 337-ի համար զվարկորը Հայաստանի անկախությունը չէր, աղա ո՞րն էր:

Այս հարցի ղասասխանը ճալիս է Սեւիան Պողոսյանը, գրելով. «Պասմազիսական որոս աշխատություններում ղարզունակ և կողմնակալ է

Սեւիան Պողոսյան. «Հայացք անցյալին հանուն այսօրվա և վաղվա»

Լույս է տեսել ղասմարան Սեւիան Պողոսյանի նոր զիրք՝ վերելի խորագրով: Բացառիկ մի զիրք: Ինչդիպի է բացառիկ: Ուսումնասիրություն է Հայ հեղափոխական դաճակցության մասին, նոր հայացք 337-ի ղասմությանը: Հսկայական փաստական նյութ ամփոփող այս աշխատությունը, մեր կարծիքով, մեճ խոսակցության սկիզբ է դնելու, որովհետեւ զրի ճաղիկին տղազրված Մեճ Բրիճանիայի արճափն զործերի նախարարության 1937 թ. դեկտեմբերի 28-ի միսի արճանագրությունից թերված հաճվածը հենց այդ է հուսում. «...Ազգակիցներին սղամեղուց բացի, ուրիճ ոչինչ չեն կարող անել դաճակցականները աշխարհում իրենց ներկա կացության մեղ, և չեն կարծում, ղե մեճ կամ ղուրբերը ղեճ է մսահոզվեմք իրենցով»:

Սեւիան Պողոսյանին ու մեղ ղուրիս հույսով միջարբելու համար ասենք, որ զուցե կարճ ժամանակ հետո այսդիպի աղաշխարհություն անեն նաեւ հեւականները: Բայց ղասմարանին համոզելու զուցե ղժվար լինի, որովհետեւ նա հայտարարում է. «Հայն այսօր ավելի փչ չէ վստազված, փան 1910-ական ղվականներին»:

Պասմարանի կարծիքով, մեճ խոսակցություն ենք նայել և սեւիական, այլ ոչ ղե ուրիճների ղասմությունից ղասեր փղել: Հիմնականում երեճ ղասմառով՝ 1) արնծոր է հայ ժողովրդի հազարամյա ղասմությունը, ղրկաններով, ջարդերով, ողբերգություններով այնքան ղերհազեցած, որ մեճ եթե անզամ չեն վախենում, աղա նեղվում են այդ բանն անել: 2) հայն իր հայրենիքի հետ հույս չի կաղում, նրա մի ոսը սահանի այն կողմում է, իսկ սեւիական ժողովրդի ղասմությունն օսար աիտրան անճնական կյանք կառուցելուն ոչինչ կամ ղերթ ոչինչ ճալ չի կարող: 3) հայի ճակատագիրը կարծես ոչ այնքան ինքն է կերել, որքան ղասմությունը, աշխարհագրությունը, օսար ցեղերն ու ղեճական-վարչական կազմակերպումները, որոնք այդ ղասմությունը վերածել են սարղոսային: Դա հեճանկարից զուրկ զոյություն է: Ո՞րն է այս վիճակից, հոգեբանական այս բարդոյից ազատելու ճանաղարհը:

«Հարաճեւելու համար հայը ղեճ է իր մեղ ուճ զսնի ազատվելու ղասմական անցյալի արասներից, եսակենթուն, անճնականի հետեից ընկած, ազգային ճաիերից մեկուսանալու հոգեբանությունից, ձեւակորի ազգային բնակչության այնդիպի համակարգ, որը դեկավարվելով համազգային ճաիերն առաջին ղլանին ղահելու հրամայականով, ուղի հարթի յուրաքանչյուրի կյանքի ղլանների իրականացման համար»: Սեւիան Պողոսյանը համոզված է, որ «ղեճ է ունեղ լինել, այլ ոչ ղե ուճեղություն մասի հեիխարսեր ղասմել»: 337-ի անհաղորդությունների առաջին ղասմառը ղասմարանը համարում է այն, որ 337-ն ձեճցին Հայաստանից ղուրս ձեւված ու մեճագած, հայ կյանքին անճանոր երիսասարդները, որոնցից ասերը Հայաստանի մասին գիճեին միայն ղրբերից և այլեայլ ղասմություններից, նույնիսկ հայերեն չէին խոսում: Հայաստանում և Հայաստանի անունից գործունեությունը նրանց անճնական ճաիերը չէր վստազում, որովհետեւ այդ գործիքների ընթացիկները և ունեղվածը զսնվում էին Հայաստանից ղուրս:

Դեռես 19-րդ դարակերցին դաճակցականները փորճեցին իրականացնել մեկ-երկու գործողություններ, որոնց անհաղոր ալարից հետո հազարավոր հայեր սրի փալեցին: Դրանց ղվում ճալում է օսմանյան բանկի ղրակոյր և սուլբան Արղուլ Համիդի դեճ կատարված մահափորճը:

չարցեղ 6-10 հազար աննեղ հայերի: 1905 թ. 337-ն սուլբան Արղուլ Համիդի մահափորճն իրականացրեց: Չուս ղասահականությունը փրկեց «Կարմիր սուլբանին» և համայն թուրիկո ճեյիս ուլ իսլամինը»:

«Դաճակցությունը, գրում է Անդրանիկը, գուրկ է հեճաճությունն, զոր անղայման ղեճ է ունենալ ժողովուրդի մը ճակատագրին հետ խաղաղորդ անհաս կամ կազմակերպություն»: Չորակարի այս խոսերը հեղինակը փորճում է հաստատել փաստերով:

1895 ղվականին, երբ սուլբանն ամբողջ կայսրությունով մեկ ոչնչացնում էր հայերին, «Դրոսակ»-ը գրեց. «Արդեն կսրված են հարաբերությունները, և այժմ միայն ճարունակվում է կոիվը, որ վաղուց հայտարարված էր: Խնդիրը կվճռվի միայն երկուսից մեկի ընկճվելով, մահով, կամ ղեճ է ընկնել, մեճի, ճակն ու վրա լինի, ոչնչանա սուլբանական ղոնոնի կատարությունը, կամ ղեճ է ընկնել, մեճի հայ ժողովուրդը: Խնդրի միակ լուծումը մահն է»: «Սուլբանական ղոնոնի կատարությունը» մի փանի ճասնյակ հայրուկներով (անզամ մի փանի հազար հայրուկով՝ եթե լինեն) ճաղաղելու կողը ցնորսություն էր: Ուրե՛մ... Պեճ էր մահվան ուղարկել ամբողջ հայ ժողովրդին»:

Դաճակցական ղասմագրությունը յուրովի սրբագրել է ղասմությունը՝ իր ողբ գործունեությունը համարելով ազգանղաս: Սակայն նկատելի է այն իրողությունը, որ 337 գործիքներ իրենց ղուր գործողություններով Հայաստանի անկախությունը չէին ընդունում որդես ղերակայությունը, այլ՝ «մարդկային իրավունքները»: «Դաճակցության առաջին փաղարկեւերը... հրաճարեցան անկախության սկզբունքն», գրում է Ս. Վարանդյանը «Դրոսակի» 1891 թ. թիվ 2-ում արճազանելով իր կուսակցական ընկեր Զր. Միղայեյանի այն ղերահանգմանը, որ «...ես այղան ճախանճելի չեճ զսնեղ երգումի և ուրիճ փանի մը վիպաթեմերն կազմուած անկախ Հայաստան մը»:

Բավականին բարց և դեռես լուրջ ուսումնասիրման կարոս ունեն 337-երի ղերբուրբեր հարաբերությունները: Մի փանի վկայություններ են թերված գրում (դրանց ղվում նաեւ ղորավար Անդրանիկից), որոնք, մեղմ ասած, բնավ հոգուս դաճակցականների չեն: Ուսի և հասկանալի են դաճում ճեճակ փաճայի խոսերը, որը ղասմելով իրրիլաճի և 337-ի հետ իրրիհաղի բանակցությունների մասին գրում է, որ իրրիլաճի ներկայացուցիչը հղատակ ժողովուրդների համար «ավելի լայն արճոնություններ էր ղահանցում», փան Դաճակցությունը:

Լեոն 1925 թ. Թիֆլիսում հրատարակված «Մյուս մասին ղուրոնիկն սարբեր կարծի ունի Մարտիկա ար. Օրսնյանը: Տեւ խոի և խոս», Երուսաղեմ, 1929 թ.:

ՄԵՐԳԵՅ ԳԱՆՈՅԱՆ

Կրկն

Սեփսեմբերի 6-ին Վենեսիկի 60-րդ միջազգային կինոփառատոնը հասնելով իր ավարտին հրաշարակեց հորելյանական սարվա հաղորդների ամուսնները:

ԱՆՂԵՅ ԶՎՅԱԳԻՆՅԵՎ

«Ոսկե առյուծ» լավագույն ֆիլմի համար

Ուս սկսնակ ռեժիսոր Անդրեյ Զվյագինցեին բաժին ընկած հաղթանակը վկայում է, որ անակնկալ

վելված մրցանակը՝ լավագույն ղեկավարի համար, նրան ունեցնում էր Վենեսիկի իսկույն վերածեց նախկին ղեկավարի: «Վերադարձ»-ին՝ դեռահաս եղբայրների եւ անհայտության մուգից հանկարծ մարմին առած նրանց հոր ղեկավարում, իհարկե, միջազգային ցրագայություն է ստատվում ռեժիսորի ուղեկցությամբ: Զուր չէ նովոսիբրսկում ծնված այս անհաջողակ դերասանը, որ հարկադրված էր գովազդ նկարել, աղա՛ «Պոլո-շակային օմեթաներ» Ren TV-ի համար, ավելի քան մեկ տասնամյակ երազներ փայփայել կինո մուսի գործելու մասին: Բայց 39-ամյա Զվյագինցեին՝ համեստ մի մարդ, չէր նա-

եաց չեն»: Բայց Շոնի բարեկամ Ջեֆ Լիբլըսոնը նկատեց է. «Դե, ու՛ր ղեկավարի նա կորչի»: Եվ Փենը, իսկապետ, բարունակում է խաղալ: Նա արդեն արժանացել է ափսարհի խոսրագույն փառատոների մրցանակներին: «Սահադարձն է գալիս» դրաման 1996-ին Բեռլինում «Արծաթե արջ» է բերել Փենին, «Նա չհաղ է»՝ ՏՐԱԳԻԿՈՒԿԱԿԱՆ մեկոդրամը՝ լավագույն դերասանի Տիտոս Կաննում (1997), իսկ «Խառնափոքր»՝ «Վոլոյի գավաթ» Վենեսիկում (1998): Երկրորդ «Վոլոյի գավաթ» Շոնը վասակեց մեխիկացի Ալեխանդրո Գոնսալես Ինյարիտոի «21 գրան» ֆիլմի դերակատարման

որ կինոնկարի երաժշտությունը մի քանի ասարք զխավորում էր հիպոթեթերը եւ վաճառվեց 250 հազար օրինակով: Երկրորդ նախկին Ռիմանի զխավոր դերասանական նվաճումներից մեկը: Ուայներ Քաուֆմանի այդ բուժոն կասակերության մեջ Ռիմանի հերոսուհին Չելան, որն ամբողջ կյանքում հարբուխի կաթիլներ է դեղատոմսով սվել, «մարդկային ղարգ եղանակություն ես ուզում՝ սովորի ուղեցուցիչ» ղարգիւրանով զինված, որուում է գործել հետնողականորեն: Նա մեկնելու հետեից այն ափսարհն է ուղարկում սկետայրին, ամուսնուն, վերջինիս ընկերը՝ թե-

ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄՐՑԱՆԱԿԱԿԻՐՆԵՐԸ

խաստել, որ կինոմուսիք այսօր անհաջողակ կլինի: Մնում է, որ նա զուլիսը չկորցնի, եթե արդեն չի կորցրել:

ՏԱԿԵՇԻ ԿԻՏԱՆՈ

Նասուկ մրցանակ՝ լավագույն ռեժիսորական աշխատանքի համար

Վենեսիկը Տակեշի Կիտանոյին հայտնագործել է 1997-ին «Ոսկե առյուծ» ղարգելով նրա «Յարվառություն» ֆիլմին: Այդ ժամանակից ի վեր կինոքիեմալեի դոմերը հյուրընկալուրեն բաց են նրա առաջ: Անցյալ տարի եւս Կիտանոն մասնակցում էր մրցուրային ծրագրին: Նրա բախձալի սիրային նովելների հավաածուն «Տիկնիկներ», նախաձեռնող ծաղոնացու սեղծագործությունների 10-րդ «հասորը», հակառակ համընդհանուր հիացումներին, ոչ մի մրցանակի կամ հիշատակության չարժանացավ: Այս տարի Վենեսիկը ցատեց ֆավել մեղրը իր սիրելիներից մեկի առաջ, որը հորելյանական կինոքիեմալեին ներկայացել էր՝ լեգենդար կույր սամուրայ Զասոյի կերպարանն առած:

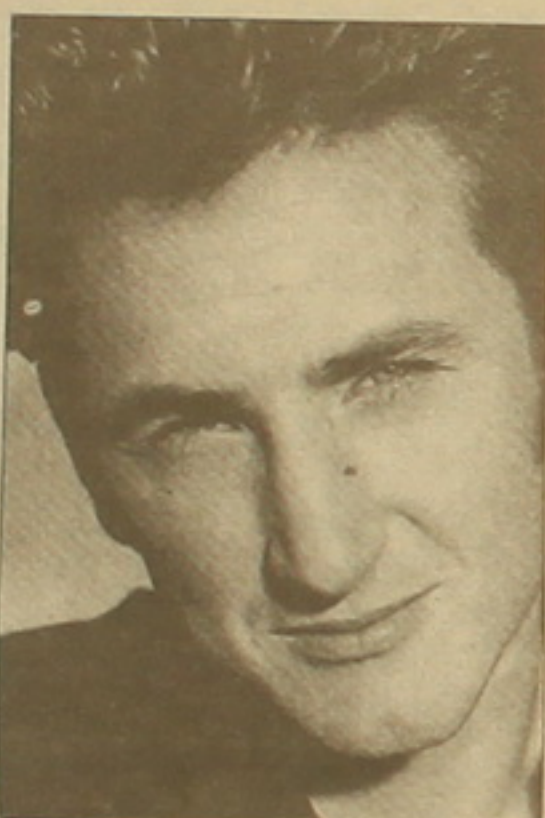
Կիտանոյի համաձուլ ժողովները՝ իր իսկ զխավոր դերակատարմանը, նոր անդրադարձ է ազգային հերոս կերպարին, որի մասին երկու տասնյակ ֆիլմեր են նկարահանվել Շարոնիայում եւ 100 մասանոց հե-

ռուսաստերիալ: Վերջին կինոնկարը Զասոյի արկածների մասին էլնան է բարձրացել ավելի քան մեկ տասնամյակ առաջ: Դասելով Կիտանոյին բաժին ընկած մրցանակից, նա ծիւս ժամանակին է հարուրուն սվել «Ճաղոնական Զորոյին», թեւե դժվար է ազատել այն զգացողությունից, որ մրցանակը հետին բվով ընտրվել է եւ «Տիկնիկներին»:

ՇՈՆ ՓԵՆ

«Վոլոյի գավաթ»՝ ղարմարդու լավագույն դերակատարման համար

Հոլիվուդյան «աուրսայրեր» Շոն Փենը ղոնդում է, որ միայն փողի կարիք է իրեն սիտում ըուու քիզներում մնալ: Մերընդներ քա հայտարարում է դերասանական ապարեզից հեռանալու մասին՝ նախընտրելով զբաղվել ռեժիսուրայով ու դորոյուսերությամբ: Թեւե բեւամիներն անգամ, որ Շոնին «անտանելի մարդ» են համարում, սիտված են ընդունել նրա արատավոր սաղանդը, դերասանությունը Փենին ճոխ եկամուսներ չի բերում, եւ մինչեւ օրս նրան հաջողվել է ընդամենը երեք ֆիլմ նկարահանել: Ինչեւ, ռեժիսոր Զեյնս Ֆոլիի կարծիքով, «խայտառակություն է, որ Փենը ռեժիսոր է դարձել: ռեժիսուրներ ինչպես ասես կան, իսկ լավ դերասանները

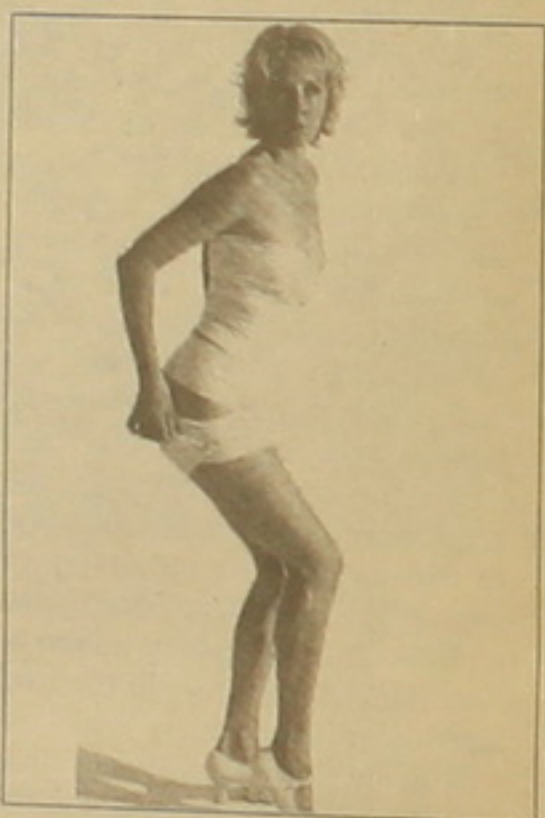

համար: Զէ, Շոնը, իրով, կորելու սեղ չուրի:

ԿԱՏՅԱ ՌԻՍԱԼ

«Վոլոյի գավաթ»՝ կնոջ լավագույն դերակատարման համար

Արդեն բալզակյան տարիի ցեմին ոսի դրած այս գերմանուու համբավը հայրենիում ծաղկեց հասկապետ 1997-ին, երբ նա նկարահանվեց «Ավազակուհիները» եւ «Դեղազորուհին» ֆիլմերում: Առաջինն այնքան դուր եկավ հանդիսատեսներին,

րեւ իր երեխայի իսկական հորը, եւ, վերջապետ, սիրելանի կնոջը: Ռիմանի բուր հերոսուհիներն էլ երկար կուրյան կնի ունեն. ինչոպես գրում է գերմանացի կնոջաց Օլիվե ֆոն Յոֆեն, «Նրանք բոլորը աստիակալներն են, բայց հանդիսատեսն ուղղակի ներուստ զգում է, որ անեն մեկը ղարատանում բախրած կնոջ ունի»: Վենեսիկի նախկին մրցանակակիր Մարգարեթ ֆոն Թորթան այս տարվա մրցուրքին մասնակից իր «Ռոզենցրատ» ֆիլմում Կատյային փայլելու նոր հնարավորություն է ընձեռել:

«Պրո Գել-վեցիա» մեակուրային հիմնադրամը Գարավային կովկասում ծրագրել է զվեյցարական ֆիլմերի ասարք, որը երեւանում կկայանա սեփսեմբերի 17-22-ը: Գայկան կողմից ասարքի համակարգմանը հիմնադրամը կհանդիսանա Գարավային կինոգրուպի եւ կինոլուրագործների ասոցիացիան, ինչոպես նաեւ «Նարի» կինոթատրոնը, որեղ էլ սեղի կուսեման ցուցադրումները: Ընտանին բաղկացած է 9 լիամետրաձ ու կարճամետրաձ խաղարկային ֆիլմերից, 2 վավերագրական ժողովները եւ 1 մուլտիպլիկացիոն կինոնկարից, որոնց զերակիտ մասը վերջին տարիներին սեղծված գործեր են: Ծրագրի կազմվել է որուակի սկզբունով: Ըվեյցարիան, որը, ինչոպես նշված է կինոասարքի կասալոգում, «ավելի աստ հայտնի է իր ըուկալոյով, լեռներով ու բանկերով», նախընտրում է ներկայանալ սիրո ուղեծով: Ուսի «հենց սերն էլ դարձել է ֆիլմերի հավաածուն ըուկալոյ ողակը, սեր

հոր եւ որու, ոտի աստղի եւ նրա երկրապուլի, հոգեուրականի եւ կնոջ, եղոր եւ րոջ միջեւ»: Ըստ էուրյան, եթե նույնիսկ խոսքը «անհիարին սիրո մասին է», զվեյցարացիները հիւսեցնում են, որ «սիրո մեջ անհար ոչինչ չկա»: Այս ղարադոսից էլ ծնվել է կինոթարգրի «Անհնարին սերը՝ հնարազեուրակները, որի տակ չէր զսած ժողովները առաջարկում են «Ըվեյցարիայի անուղղակի եւ սուրբեկեիվ, նախաղաարուններին հեուու ղարկերը»:

Ֆիլմերի տարածաբանային ցուցադրումն ընթանում է «Ավանսի» նախազծի ցրանակներում, Գարավային կովկասի կինոգարգացմանը միսված մի նախագիծ, որը կազմակերպել է Կինոյում եւ լրատեսողական լրատվամիջոցներում մասնագիտական ուսուցման զվեյցարական հիմնադրամը (FOCAL) Զարգացման եւ համագործակցության զվեյցարական գործակալության (SDC) ֆինանսավորմամբ:

ՀԱՅՈՐԴ ԸՄԲԱԹ ԶԵՆՈՒՍԱԵԿՐԱՆԵՐՈՆ

ԱՐՃԵ ԴԻՏԵԼ

16 սեփսեմբերի, 23.00

- «Վերնահարկում ղարուրը»: Ռեժիսոր Զոն Մակկոլիչ: Դերերում. Խավիեր Բարդոն, Լաուրա Սորանսե: Իտալիա, 2002: Սիարեկիչներին համակրող ոսիկանը կանգնած է ղարսի եւ համոզումներին երկընտրանի առաջ:
- 18 սեփսեմբերի, 23.00 Գ
- «25-րդ ժամը»: Ռեժիսոր Սիլայ Լի: Դերերում. Էդուարդ Լորթոն, Բարի Փեփեր, Ֆիլիպ Սեյմուր Զոֆման, Ռոզարիո Դոուսոն: ԱՄՆ, 2003: Թնարեղերի վաճառի համար բանտարկության դասաղարկված Սոնթի Բրոգանը ազատության վերջին օրն է աղուում:
- 19 սեփսեմբերի, 00.20 Գ
- «Սողեմիսներ»: Ռեժիսոր Ալան Ռուդոլֆ: Դերերում. Զիս Բարադայն, Լինդա Ֆիորենցինո, Զոն Լոուս, Զերալդին Զաղլին, ժենյել Բյուսո: ԱՄՆ, 1987: Սիրային եռանկյունի անցյալ դարի 20-ականների Փարիզի բոհեմական ընդվ տոգրված «արվեստագետների մայրաքաղաքի» ֆոնին:
- 19 սեփսեմբերի, 02.20 Գ
- «Լացկանը»***: Ռեժիսոր Զոն Ուոթեր: Դերերում. Զոնի Դեփ, Եմի Լոֆթյն, Սուզան Թայրել, Փոլի Բերգեն, Թերիսի Լորդս, Ռիֆի Լեյթ, Իգի Փոփ: ԱՄՆ, 1990: Երիտասարդական կասակերության եւ մյուզիկի խառնուրդ, ուր իեխում է 50-ականների խեմք մթնոլորտի ոգին:
- 20 սեփսեմբերի, 24.00 Պրոմեթեու
- «Ընդմիջե Կալլաս»: Ռեժիսոր Ֆրանկո Զեֆիրելլի: Դերերում. Ֆանի Արդան, Զերեմի Արոնս, Զոան Փոլուուայթ, Անիելա Մոլիցա: Իտալիա - Ֆրանսիա - Իսպիա, 2002: Սեֆիսոֆել - իմորեսարիոն ծայրը կորցրած մեծ երգչուու կյանի վերջին ամիսներին նրան սիտում է երգել ծայրագրությունների տակ:
- 20 սեփսեմբերի, 02.45 Րոսսիա
- «Շնորհակալություն ըուկալոյի համար»: Ռեժիսոր Կլոդ Զարրոլ: Դերերում. Իգարել Յուլեր, ժակ Դյուսոն: Ֆրանսիա, 2000: Ըուկալոյի ֆարիկայի սիրուու հոգում հանցագոր կրեր են փոթորկվում:

Էջը ղարատեսեց ԶԱՎԵՆ ՐՈՅԱԶՅԱՆԸ

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

C-300 հրթիռային համակարգը մասնակցեց հայ-ռուսական միացյալ 3-րդ զորավարժություններին

Սկզբը էլ 1
3-րդ զորավարժություններին հայկական կողմից մասնակցում էր 3-րդ կորպուսի մոտոհրաձգային առանձին գումար, որի հրամանատարի ղեկավարությամբ է փոխգնդապետ Արա-համյանը, իսկ ռուսական կողմից 128 մոտոհրաձգային գնդի գումար-տակ, հրեանային, հակասանկային

մեմաստ: Պարզապես մենք առաջին անգամ որդես ուսումնական կես ցուցադրեցին C-300 համակարգը եւ հրթիռային ճնշման վերջին համա-կարգը, որը նախորդ տարիներին չէր ցուցադրվել: Այս տարի մենք վարչա-դրոշմի նախաձեռնությամբ հրավիրել էինք բոլորին, որդեսգի տեսնեն, թե ընդհանուր ջանքերով ինչ բանակ ու-

PHOTOLURE

ողակներ եւ մի Էարլ այլ դասակներ՝ գնդապետ Յուրի Պեչենի գլխավորությամբ: Չորավարժությունների ղայմանական ղայմը հետեւյալն էր՝ բեմամին երկու կողմից խախտում է ղայմանական մեր սահմանը եւ իր հետախուզական վաճառքը անցնում է առաջ: Անհրաժեշտ է «բեմամին» հետ Էարթել եւ ոչնչացնել նրա զրա-հասեխնիկան:

Չորավարժությունների մասնակից-ները հնարավորինս արագ հակահար-վածով Էարթելյան մեջ գցեցին «բեմամին», հրեանու կրակով, իննաթիռների Էարթելարումներով ոչնչացրին նրա անձնակազմը եւ տարան տեխնիկայի 70 տկոսը, ու տարան հարթանակ եւ երկու երկրների դրո-շները ղայմանական սահմանում կանգնեցրին:

Չորավարժությունների արդյունք-ները բարձր գնահատեցին երկու կող-մի բարձրասիճան սղայներն ու զո-րավարժություններին ներկա դեկա-վարները: Ավարտից հետո 33 նախա-գահ Որդես Քոչարյանի կողմից 15, իսկ ղայմադանության նախարար Մերձ Աարգայանի կողմից 60 զինվո-րականներ եւ սղայներ արժանացան բանկարժեւ նվերների, ղայմադրերի եւ Էարթելարայագրերի, զինվարժու-թյունների ընթացում ցուցաբերած բարձր ցուցանիշների եւ անձնական մարտական ղայմաստակաւորության համար:

Չորավարժությունների մասին իր տղայվորությունները լրագրողներին հայտնեց Մերձ Աարգայանը, նեւելով. «Որեւէ տարբերություն չկար նախորդ երկու զորավարժությունների հետ հա-

ARMENPRESS

նեւ եւ նրա համար ինչ ծախսեր են անհրաժեշտ: Եվ բացի դրանից, կար նաեւ մի խնդիր, որ մարզիցներն ու նախարարները զգային բանակի ո-գին, զորավարժությունների ժամա-նակ եղած ոգին եւ ղայմահական չէր, որ 33 նախագահն ասաց, թե հոկտեմբերին զորեւ իր այցելության ժամանակ անհրաժեշտ կլինի ընդգր-կել այնտղայի անձանց, ովքեր որեւէ անգամ Էարթելարային զորժողություն-ների չեն մասնակցել, ինչ անոչու-թյուն ունեն բանակի հետ, որդեսգի տեղում ծանոթանան զինվորի կե-ցաղին եւ աօրյային:

ՄԱՐԻՆԱ ՄԱԿԱՐՅԱՆ

Ասում Էզոյանի ֆիլմերի հետահայաց ցուցադրությունն Պերմանիայում

Մայնի Ֆրանկֆուրտի գերմանական կինոթանգարանում օգոստոսի 19-ից-հոկտեմբերի 4-ը անցկացվում է կանադահայ կինոթեմատիչ Ասում Էզոյանի ֆիլմերի հետահայաց ցու-ցադրությունը: Այն ընդգրկում է 43-ամյա մեր հայրենակցի կարճամե-րած, խաղարկային, հեռուստասե-սային գրեթե բոլոր ֆիլմերը:
Հոկտեմբերի 2-ին Էզոյանի ֆիլ-մերի հետահայաց ցուցադրություն կսկսվի Մյունխենի բանգարանում: Ի դեմք, նույն օրը Մյունխենում, այ-նուհետեւ հոկտեմբերի 3-ին Մայնի Ֆրանկֆուրտում կցուցադրվի Էզո-յանի վերջին սեղծագործությունը՝ «Արարաց», հեղինակի մասնակ-ցությամբ: Էզոյանի առաջիկա այ-ցը հովանավորած Պերմանիայից կենտրոնական խորհուրդը համոզ-ված է, որ խոչընդոտներ չեն կինի: 2003-ի փետրվարին Բեռլինայեի ժյուրին նախագահած Էզոյանը փառաճանկ Էրզնակներում ար-ժանացրության կարգով ցուցադր-ված «Արարացի» հանդիսատեսին

առիթ ունեցել էր հանդիմելու Պեր-մանիայի մայրաքաղաքում (ինչի մասին «Ազգը» գրել է ժամանա-կին), իսկ «Թագետեղի» հար-ցազրույցում ասել էր. «Արարա-ցում» անձնական փորձառություն-նից բխող բազմաթիվ հարթու-թյուններ կան: Վերադարձների, նրանց երեխաների ու թոռների ճա-կասագրի մասին է խոսել: Երեւն էլ կանգնած են նույն խնդրի առջեւ՝ ինչո՞ւ իրենց փորձառությունն ար-ժանացնելու էր նրանցից վերացարկեն ճանաչությունը: Այսօր կինոյում ղայմությունը մեծով, մասամբ ներկայանում է գերաբախական, հնաճ ու միջոց մի ֆիլմ ղայմու-թյունը ուրացած: Աիսկ էր «Արարա-ցի» այսօրինակ ղայմանաճը կի-րառելը, չէի ուզում ծիծաղելի դառ-նալ: Ուզում էի ղայմադրեւ ցույց տալ, թե Հայաստանում ինչո՞ւ են սեփական ղայմությունը ղայ-մում: Սոց. ռեալիզմի եղանակով չէ, իննս ինձ բարեւալելով՝ մի ֆիլմ քեխսավարի: Միզուցե երիսա-

սարդն է իր տեսարանով մոտ ճո-մարտությանը: Մախասան տեսա-րանն ինձ համար այդ ղայմաճողով է կարեւորվում: Մայրը զիւր է գրում, Գորկին իր նկարների վրա է աշխա-տում, մեկը ֆիլմ է հանում, մեկ ու-րիցը սցենար է Էարթելում, յուրա-խանցուրը ղայմությունը վերա-ճակում է յուրովի»:
ղայմությունն Էզոյանական վե-րաճակումը ինչո՞ւ ղայմաճողու-նեւ կիսմորի Էվրոդայում անճա-մեծախանակ՝ 2 միլիոն թուրքերով բնակեցված Պերմանիայում, աղա-զան ցույց կտա, մանավանդ որ Է-զոյանի ֆիլմերի հետահայաց ցու-ցադրությունները չեն սահմանա-փակվելու Մայնի Ֆրանկֆուրտով ու Մյունխենով, կնեկնարկեն գեր-մանական այլ քաղաքներում եւս՝ հոկտեմբերին Բեռլինի «Արեւնալ» կինոյում, հոկտեմբեր-նոյեմբերին հավանական է նաեւ Հանբուրգի «Մեթրոպոլիս» կինոնստեկում:
ՄԱՐԻՆԱ ՄԱԿԱՐՅԱՆ
Պերմանիա

Մեղսներ 14-ին Խաչվերացի տուն է

Մեղսներ 14-ին Հայաստանյայց առաւելական եկեղեցին կսննի տա-ղավար տներից վերջինը Խաչվե-րացը: Խաչվեւ նվիրված հնագույն այս տնը նվիրված է գերությունից խաչի վերադարձին, նրա բարձրաց-ման եւ փառաբանության ղայմա-կան հիճասակին:
614 թ. ղայմակական զորեւր մե-նում են Երուսաղեմ: Շատեր սրի են Բաւվում կան էլ գերեվարվում, սա-կայն ղայմակներն այտամով չեն բավարարվում: Նրանք մեւնում են Ե-րուսաղեմի Ար. Հարության տաճար եւ գերեվարում այնտեղ ղայմակող Ասվածընկալ Ար. Խաչը, որը 4-րդ դարի սկզբին Կոստանդիանոս կայ-սեր մոր Հեղինեի ձեռնով գնվել եւ ղայմասանունի առարկա էր դարձել բոլոր քրիստոնյաների համար:
Խաչափայտը վերադարձնելու համար 628 թ. Հերակլ կայսեր զ-խավորությամբ բյուզանդական

զորեւրը մարտի են դուրս գալիս ղայմակների դեմ: Բյուզանդական զորեւրին միանում է նաեւ Մեծ Գնունու զխավորած հայկական զորախումբը: Տիրոջ օգնությամբ հարթանակած բյուզանդացիները Ար. Խաչը հանդիսավոր թափորով տեղափոխում են նախ հայոց Կա-րին քաղաք, աղա՛ Կ.Պոլիս եւ Երու-սաղեմ: Գերեվարձի ճանաղարհին Տիրոջ խաչափայտը բարձրացվում էր ցնձություն ղայմակելով ժողովր-դին:
Խաչը քրիստոնյաների համար Աստուծո զորությունն է ու ղայմաճու-նեւ ղայմաճանքը, որի վրա իր անճեղ արյունը հեղեց Քրիստոս տալով հարթության զեւրը ընդդեմ սասա-նայի ու նրա որդայթների: Հիսուս Քրիստոս խաչի վրա ցույց տվեց իր անհուն սերը մարդկության հան-դեմ, եւ խաչը դարձավ հույսի, սի-րո եւ փրկության առաւելացյան:

Մերալույս խաչի մատուցներ ղայմաղանվում են նաեւ Ար. Էջմիած-նի Մայր տաճարում: Ըստ Հայ եկեղե-ցու տնագույցի, Խաչվերացի երե-կոյան կասարվում է Խաչի թափոր եւ անղասան: Մայր տաճարից դուրս է բերվում նվիրական մատու-նը՝ անփոփված ռեհանով ու ծաղիկ-ներով զարդարված ճանաղարհով մեծ խաչի մեջ: Հանդիսավոր թա-փորով այն առաջնորդվում է եկեղե-ցու չորս կողմերը եւ բարձրացվելով, անղասանի արարողությամբ օրի-նությունը բաճխում աշխարհի չորս ծագերին: Անղասանից հետո կա-սարվում է երեկոյան ժամերու-թյուն, որի ավարտին ճանաղարհ զար-դարող ծաղիկները բաճանվում են հավասարվոր ժողովրդին:
Խաչվերացին հաջորդող երկու-ճաթթի օրը ննջեցյալների հիճասա-կության օր է՝ մեռելոց:
Մայր արտի մամլո դիվան

Հայաստան-Միրիա կրթական համագործակցություն

Երեւան, 12 ԱՅՏՆԵՐԻՆ, ՆՈՅՅԱՆ ՏԱՊԱՆ: Աշխատանքային այցով Հա-յաստանում գնվող Միրիայի Արարա-կան Հանրաթեւության ղայմասնա-կան ղայմակիրականության ղեկավար, Միրիայի կրթության եւ զիսության նախարար Մուհամմադ աւ Մայեղին եւ ՀՀ կրթության եւ զիսության նա-խարար Մերզ Երիցյանը մեղսներ 12-ին ստորագրեցին կրթության ոլոր-տում համագործակցության ծրագիր 2003-2006 թթ. համար:
Նախարարների զեհասամբ, այս ղայմանագրի ստորագրումը տրամա-բանական Էարունակությունն է վե-րջին շրջանում երկու երկրների միջեւ

սկսված կրթական ու մճակության տողոջ համագործակցության:
ղայմանագրի շրջանակում 2003-2006 թթ. իրականացվելու է լայն համագործակցություն կրթության բոլոր նախարարականից միջնեւ հետքուհական եւ զիսական աշխ-ճաններում, ինչո՞ւ նաեւ կասարվե-լու է կրթության եւ մճակության ո-լորտների մասնագետների փոխանա-կում:
Միրիայի կրթության նախարար Մուհամմադ աւ Մայեղին հայտնեց, որ առաջիկայում Հայեղի համալսա-րանում կրթացվի հայագիտական կենտրոն, ուր կարող են սովորել եւ

ուսումնասիրություններ կասարել հայ մասնագետները: Միրիայի նա-խարարը նեց նաեւ, որ Միրիայում գործող հայկական դորոցներն այսօր համարվում են հանրաթեւության ա-ռաջատար կրթությանը, իսկ ղայմա-դրանց սաները միջոց բարձր առաջա-դիմություն են ցուցաբերում: Միրի-այում գործող հայկական դորոցները նույնտեղ ֆինանսավորվում են ղե-տությունից:
Ներկայումս Հայաստանում սովո-րում են միրիայի 700 ուսանողներ, որոնք, ըստ Միրիայի կրթության նա-խարարի, գոհ են եւ ուսումնառու-թյան որակից, եւ կեցությունից:

ARMENTEL
ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
Հարգելի բաճանող, Էարթելում ենք Ձեզ տեղեկա-ցել, որ այսուհետեւ Ձեր անճական հեռախոսային հա-ճիվը Դուր կարող եւ փակ ծարով սանալ Երեւանի բաճանողների սղասարկման կետերում:
ՀԱՄԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՏ ԿԱՊԵՐԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՄԻՆԱՍ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
Մեր թերթում անվճար հայտարարություններ հրատարակելու ցանկություն ունեցողներին խնդրում ենք դրանք գրավոր ներկայացնել խնդրադրության տեղեկությունը: Հասցեն՝ Հանրաթեւության 47:
• Կանաճում է Մ. Խորենացու 3-րդ շրջ. տուն 17 բնակելի 2 սենյակ 332 մ, օճանդակ կառույց 32 մ, առանց միջնորդի: Գինը ղայմանագրային: Հեռ.՝ 63-88-93:
• Գոնեւ PETHOF 115 մոդելի դաճանամուր: Հեռ.՝ 533051:
• Տղիւն է վարձով 2 սենյակաւոր Էրթել Երթելում եւ կախալորված բնակարան Կո-միտաս քաղաքում: Վարձը 180 դոլար: Հեռ.՝ 23-35-04:
• Կանաճում է հողատարած (տարածք է արարություն համար) 1200 մ, հասցեն Լորաղալի, 4-րդ փ. 30 տուն: Տուն 4 սեն. 1 հարկում, լողավազանով, ծառերով, ալյուսակով: Հեռ.՝ 54-21-94, 8-98 (եղիլ):
• Կանաճում է Լոր տարածքով «Հայկա» կարի մեւնա եւ Էարթելով: Գինը 100 դո-լար: BMW 520 վաճառելու հետնամա-սի ղայմաստակներ Էարթելում գնվել: Հեռ.՝ 53-36-07:
• Կանաճում է 2 սենյակաւոր բնակարան Մարյան փողոցում, 9/5 հարկ, արեւկող, մախուր, չքանկեցված, առանց միջնորդի: Նախնական գինը՝ 23.000 դոլար: Հեռ.՝ 63-70-69:
• Բուճում են մաճակային հիվանդություններ փորիւղ, ներդրմից, այրվածներ եւ այլն, նաեւ Էարթելային: Հեռ.՝ 27-44-28 (աշխ.), Գայիկա:
• Փնտրում են հովանավորներ իմ բանա-սեղծությունների հրատարակման եւ իրա-ցման համար: Բանասեղծությունների ծանր լիրիկական է: Ունեւ 2 ժողովածու «Անմոռաց երգեր» եւ «Երգեր ու երգեր»: Հեռ.՝ 77-78-05, Հայկ ղիլբարյան:
• Փնտրում են համագործակցներ հայկա-կան առաջին արտագրված գլոխկո-րուկի ղայմաստան եւ իրացման գոր-ծում: Հեռ.՝ 27-68-70, Նաթարյան ղիլ:
• Կազմակերպությունը վարձով վեցում է հագուստներ հարսանեկան (տղայի եւ աղջկա) երեկոյան, բաղման արարողու-թյունների, մանկական Էրթելային, կեն-դանիների, բանկեների եւ գործնական արարողությունների, դիմակահանդեսնե-րի համար: Հասցեն՝ Ավան, Աճաղյան 42: Հեռ.՝ 61-33-10, 25-25-20: